

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

Dopad rozpadu manželství na hodnotovou orientaci dětí a mládeže.
Bakalářská práce

6. května 2009

Zuzana Rysová
Mgr. Petr Piler

Abstract:

The work titled „Impact of marriage break-up on value orientation of children and youth” deals with values and value system of youth, divorce of marriage, post-divorce family setup and impact of divorce on children. I have briefly discussed also issues concerning family and marriage. The purpose and aim of the work was to identify how children and youth understand and experience break-up of their parent’s marriage, how they managed to cope with this situation and if their moral development and value orientation have been affected. In relation to such objective I have brought up four hypothesis. Hypothesis H1: I assume that divorce of parents affects value scale of children and youth . Hypothesis H2: Divorce of parents predominantly evokes negative feelings, uncertainty, nostalgia. Hypothesis H3: Frustration related to family situation after divorce results in deterioration of school results of children and youth. And at the end the hypothesis H4: After divorce behavior of children and youth towards authorities and their surroundings deteriorates.

I have chosen quantitative research for my work and used questioning method, questionnaire technique. The questionnaires have been designed for pupils and students of elementary and secondary schools in Písek and Strakonice. With regard to my hypothesis the research revealed interesting findings. Hypothesis H1 and H2 have been confirmed, however hypothesis H3 and H4 were negated. Therefore divorce impact on deterioration of behavior and school results of respondents has not been confirmed. The following interesting facts resulted from the research. I have found that every 4th pupil or student experienced divorce of his/her parents. The traditional post-divorce family setup still prevails, i.e. children are in the custody of their mother. Alternating or joint custody is quite exceptional as well as custody of a father.

The work results are intended mainly for parents and social workers in order to understand what impact divorce may have on children and how important it is to provide them special care in these difficult times. Divorce does not necessarily need to have negative impact on children, if they do not experience hostility between parents and the post-divorce family setup is adopted to individual needs of all family members, i.e. also of children.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Dopad rozpadu manželství na hodnotovou orientaci dětí a mládeže“ vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v přiložené bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne..... ..

.....

Podpis studenta

Poděkování:

Zde bych chtěla poděkovat všem, kteří se podíleli na vzniku této práce. V první řadě děkuji svému vedoucímu práce Mgr. Petru Pilerovi za jeho cenné rady a připomínky, které mi poskytl. Dále děkuji všem ředitelům, pedagogům, studentům a žákům základních a středních škol, kteří mi vyšli vstříc a umožnili mi realizovat praktickou část této práce. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat také svému příteli za jeho pomoc a podporu.

Rysová Zuzana

OBSAH:

ÚVOD.....	- 7 -
1 SOUČASNÝ STAV	- 8 -
1.1 DĚTI A MLADISTVÍ, VYMEZENÍ POJMŮ	- 8 -
1.1.1 ETAPY DĚTSTVÍ PODLE SOCIALIZACE	- 8 -
1.2 PROBLEMATIKA HODNOT A HODNOTOVÉ ORIENTACE	- 9 -
1.2.1 POJEM HODNOTY A STUPNICE HODNOT	- 10 -
1.2.2 HODNOTY, NORMY DĚTÍ A MLADISTVÝCH	- 11 -
1.3 RODINA A MANŽELSTVÍ	- 12 -
1.3.1 RODINA, JEJÍ SMYSL A FUNKCE	- 12 -
1.3.2 ÚČEL A FUNKCE MANŽELSTVÍ.....	- 13 -
1.4 ROZPAD MANŽELSTVÍ.....	- 14 -
1.4.1 MOŽNÉ ZPŮSOBY UKONČENÍ MANŽELSTVÍ.....	- 14 -
1.4.2 ROZVOD, PROBLEMATIKA A TYPY ROZVODŮ	- 15 -
1.4.3 PŘÍČINY A FAKTORY ROZVODOVOSTI.....	- 16 -
1.5 DOPAD ROZVODU NA DĚTI A MLADISTVÉ	- 17 -
1.5.1 DOPAD ROZVODU NA CHLAPCE	- 19 -
1.5.2 DOPAD ROZVODU NA DÍVKY	- 20 -
1.6 PÉČE O DĚTI PO ROZVODU	- 20 -
1.6.1 SVĚŘOVÁNÍ DĚTÍ DO PÉČE V MINULOSTI	- 21 -
1.6.2 VÝHRADNÍ PÉČE MATKY VERSUS VÝHRADNÍ PÉČE OTCE	- 22 -
1.6.3 SPOLEČNÁ PÉČE, JEJÍ KLADY A ZÁPORY	- 23 -
2 CÍL PRÁCE A HYPOTÉZY	- 25 -
2.1 CÍLE PRÁCE.....	- 25 -
2.1.1 HLAVNÍ CÍL	- 25 -
2.1.2 DÍLČÍ CÍLE	- 25 -
2.2 HYPOTÉZY	- 25 -
3 METODIKA	- 26 -
3.1 POUŽITÁ METODA A TECHNIKA SBĚRU DAT	- 26 -
3.2 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU.....	- 26 -
4 VÝSLEDKY	- 28 -
5 DISKUZE.....	- 48 -

6	ZÁVĚR.....	- 54 -
7	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	- 55 -
8	KLÍČOVÁ SLOVA.....	- 58 -
9	PŘÍLOHY	- 59 -

ÚVOD

Tato práce se zaměřuje zejména na problematiku hodnot a hodnotového systému mládeže, dále také na rozvod manželství, porozvodové uspořádání rodiny a na to, jaký může mít rozvod a porozvodové uspořádání dopad na děti a mladistvé. Ve stručnosti jsem se dotkla také problematiky rodiny a manželství. Myslím, že není třeba zdůrazňovat aktuálnost problému rozvodů, vždyť stačí nahlédnout do novin, časopisů a dalších médií. Téma rozvody a rozvodovost je v současné společnosti skloňováno ve všech pádech. Aby ne, počet rozvodů nás řadí na přední příčky Evropy. Z mého výzkumu, prováděného na základních a středních školách vyplynulo, že každý 4. žák či student pochází z rozvedené rodiny. Toto téma jsem si zvolila zejména pro jeho aktuálnost a také proto, že se mi zdá problematika rozvodu, v souvislosti s dopadem na hodnoty dětí a morální vývoj, poměrně málo prozkoumána.

Jak jsem již naznačila výše, hlavním cílem práce bylo zjistit, jak děti a mládež chápou a prožívají rozpad manželství svých rodičů. Jak se s nastávající situací vypořádaly a zda nějakým způsobem ovlivnila jejich morální vývoj a hodnotovou orientaci. Myslím, že tento stanovený cíl se mi podařilo naplnit. Práce přináší ucelený přehled o dané problematice nejen rodičům, ale také sociálním pracovníkům, pedagogům a vychovatelům. Zejména ti by měli věnovat větší pozornost pocitům dětí po rozvodu a nepodceňovat je. Nejhorší rány z rozvodů si totiž odnášejí právě děti. Vědecké výzkumy toto potvrzují. Jak cituji dále v textu, u dětí, které prožily rozvod rodičů, se několikanásobně zvyšuje pravděpodobnost problémů s chováním, zejména s úteků z domova a emocemi.

Na problematiku jsem se snažila nahlížet spíše z hlediska etiky a sociologie, nežli psychologie. Ovšem psychologii zcela vynechat nelze, právě ta se totiž problémem dopadu rozvodu na děti zabývá nejvíce. Z tohoto zaměření také vyplývá seznam použité literatury a dalších zdrojů.

1 SOUČASNÝ STAV

1.1 Děti a mladiství, vymezení pojmů

Úmluva o právech dítěte v čl. 1 definuje dítě jako každou lidskou bytost mladší osmnácti let. /26/ V právu se za dítě považuje fyzická osoba mladší patnácti let, nebo i starší, pokud nemá ukončenou povinnou školní docházku. /28/ Mladistvá je osoba starší patnácti let a zároveň mladší osmnácti let věku. /27/

Obě tato období se zvláštním postavením v lidském životním cyklu byla uznána poměrně nedávno. V dnešní době nabývají na významu díky stále delší době, kterou mladí lidé potřebují na přípravu na budoucí povolání. Do konce středověku se v naší společnosti přecházelo z dětství ihned do dospělosti. Dětství do té doby nebylo obdobím, ve kterém by člověk měl zvláštní potřeby a privilegia. Vzhledem k vysoké úmrtnosti dětí a jejich velkému počtu v rodinách nebyly děti považovány za bytosti hodné příliš velkých citových investic, jako je tomu dnes, kdy se dětí rodí stále méně, ale mnohem více z nich se dožívá dospělosti. V západoevropských zemích v posledních desetiletích klesá sňatečnost, klesá porodnost, stoupá počet rodin, v nichž o dítě pečuje jen jeden rodič. Velikost rodiny se zmenšuje, trvale stoupá počet rozvodů a klesá počet lidí, kteří se po rozvodu znovu žení a vdávají. Nejcennějším vkladem rodičů do nové generace již není majetek, ale stává se jím vzdělání a výchova. /9/

1.1.1 Etapy dětství podle socializace

Podle socializace jedince se také rozlišují tři etapy dětství. V první etapě, od narození do 4-5 let, se dítě identifikuje nejprve s matkou, jako představitelkou sociálního světa, později dochází i k rodinné socializaci. Dítě se učí disciplíně, poslušnosti, chodit na nočník, samo jíst, apod. V další etapě socializace dochází k růstu sebeovládání a sebekontroly, to souvisí s osamostatňováním dítěte. Formuje se základ pro přijetí hodnot, norem, morálky a řádu. Dítě začíná odlišovat role matky, otce, sourozence a dalších blízkých osob. Ozřejmují se také odlišnosti rolí obou pohlaví. Třetí

etapa socializace je spojena s pronikáním dítěte do širší sítě společenských vztahů ve škole a mezi vrstevníky. Socializace přestává být pouhým přejímáním hodnot dospělých (tyto hodnoty jsou kriticky přehodnocovány zvláště v období puberty). Na konci povinné školní docházky sociálně končí i období dětství. /5/

Mladistvý jedinec pokračuje v přípravě na budoucí role dospělých a zároveň opouští role dětské. Snaží se vyvázat ze závislosti na rodičích a rodině, překonávat „nepochopení“ dospělých a stát se jim rovnocenný. Adolescent řeší problém své identity, interpretace hodnot a norem, vytváření vztahů nezávislých na dospělých. Dospívání postupně zvyšuje odpovědnost za důsledky svých činů, uvědomováním si souvislosti práv a povinností. /5/

1.2 Problematika hodnot a hodnotové orientace

Mladý člověk, který zvládl svůj první úkol a vybudoval si svůj známý svět, ihned stojí před úkolem dalším, rozhodnout, jak s tímto světem naloží. Tento úkol zvládne tím, že převezme zvyky, názory a postoje svého okolí. Přejímání jazyka a tradovaných vzorců chování je nutnou podmínkou k udržení lidské kultury a společenské soudržnosti. /17/

Je přirozené, že každý člověk hledá nějaký svůj vzor, podle kterého se orientuje a jedná. Malé dítě vidí vzor ve svých rodičích, dospívající mládež v hercích, sportovcích a podobně. I dospělý člověk se neustále srovnává s ostatními, přemýšlí o jejich názorech a myšlenkách, o tom, jak jednájí v různých situacích a ztotožňují se s nimi. Ztotožnění se s někým může být na několika úrovních. Vnější vzhled, oblečení, životní styl, veřejné vystupování a životní postoj. Jedná se o ideály, jež dávají směr všem možným lidským sklonům. Ideál opírající se o hodnoty a normy se nazývá mravní ideál. /13/ Mrav je soubor nepsaných pravidel společenského chování, jinak řečeno toho, co se ve společnosti smí a co se nesmí, jeho funkcí je usnadnit lidské soužití a omezit nebezpečí konfliktů. Napomáhat tomu, aby byl život v dané společnosti hezčí, příjemnější a bezpečnější. /18/

Důležitým faktorem ovlivňujícím výběr hodnotových orientací je zkušenost. Bez zkušenosti by byl názor člověka pouhou sumou naučených a nepochopených pouček, a nemohl by tak plnit svou funkci. Hodnotový systém si lidé vytvářejí proto, že jsou nuceni ve svém životě činit opatření, rozhodovat se, vypořádat se s problémy a hledat další kroky svého života. Způsobem, jakým to dělají, vyjadřují své skutečné životní postoje. /6/

1.2.1 Pojem hodnoty a stupnice hodnot

Základ hodnot musíme hledat v lidských činnostech, které odpovídají činnostem a zájmům lidí. Hodnota ukazuje na objekt snažení, cíl činnosti a chování člověka. Pojem „hodnoty“ tak vyjadřuje souhrn všech vztahů člověka ke světu, závislý na míře poznání skutečnosti, na zkušenostech vlastních i sociálních, vzorech a ideálech. Hodnoty jsou tedy základem hodnocení, i základem pro utváření hodnotových orientací. Hodnoty, které člověk uznává, nepředstavují pouze náhodné seskupení, ale jsou navzájem spjaté a vytvářejí jakousi hierarchii, tedy strukturu hodnot vztahující se k hodnotám, které člověk nejen poznal, ale které i uznává. /6/

Během svého života si všichni vytváříme určitou stupnici hodnot a ani si to často neuvědomujeme. Hodnoty, které tvoří náš mravní charakter, například čestnost, se nazývají osobnostní. Hodnoty, kterých plánovaně dosahujeme například vzděláním a výchovou, se označují jako cílové. Hodnoty, jež člověk uznává, jsou seřazeny podle jejich významu. Ty nejdůležitější se označují jako priority a každý má tu svou prioritu. Pro jednoho je nejdůležitější rodina, pro druhého zdraví, pravda, čest atd. Toto pořadí se může měnit v průběhu života tím, jak jedinec získává zkušenosti. /13/

Takzvané hodnoty udržující jsou ty, bez nichž je lidský život nemožný. Potřeba jíst, spát, odpočívat, mít střechu nad hlavou, být zdravý. Prospívají hlavně nám samotným. Pokud se však stanou smyslem života, brání tak zájmu o vyšší hodnoty. V hodnotách rozvíjejících osobnost se projevuje úsilí lidského ducha – přátelství, partnerský vztah, rodina, věda, atd. Člověk, který se obětuje ve prospěch druhého, rozvíjí nejen svou osobnost, ale zároveň vytváří hluboce lidské hodnoty - tedy hodnoty ve prospěch druhého. A nakonec hodnoty absolutně dobré vycházejí z neměnné lidské

přirozenosti, proto jsou stále platné a vhodné k posouzení mravní úrovně společnosti nebo jedince. Jedná se o spravedlnost, věrnost, obětavost a podobně. /13/

Bývají ale uváděna i další klasifikační schémata hodnot, jako například hodnoty nepoznané, hodnoty poznané, uznávané - ale neřídíme se jimi a hodnoty uznávané – řídíme se jimi, inspirují nás. /6/

1.2.2 Hodnoty, normy dětí a mladistvých

Procesy modernizace, které se odehrály v nedaleké minulosti (migrační pohyby, rozmach masové kultury zprostředkované médii apod.), otřásly do té doby pevnými modely a hodnotovými soustavami. Ve vývoji společnosti, zvláště při radikálních sociálně ekonomických a politických přeměnách, může docházet ke krátkodobému zhroucení starých hodnot a norem při současné absenci přijetí hodnot a norem nových. Důsledkem toho dochází k růstu asociality a poklesu až ztrátě váhy dosavadních autorit. To může vést k nárůstu sociálně deviantních jevů, a to právě u citlivé skupiny pubescentů a adolescentů. /5/

Výzkumy hodnotových orientací dětí a mládeže jsou poměrně četné, je tedy o co se opírat. Z výzkumu hodnotových orientací mládeže z roku 2002 vyplývají následující údaje. Na přední příčce stojí hodnota zdraví, bez ní by bylo obtížné realizovat hodnoty následující. Dalšími výraznými hodnotami mladých jsou láska, mír a život bez válek. Vysoce ceněné hodnoty jsou také partner (spíše ve věkové skupině 19-23 let), rodina a děti, jejich význam roste až ve střední generaci. Hodnotové systémy se také liší v závislosti na pohlaví. Zatímco muži kladou větší důraz na plat, majetek, hobby, společenskou prestiž a úspěšnost v zaměstnání, ženy preferují spíše hodnoty reprodukční: láska, partner, rodina a děti. Tyto pozice mužů a žen jsou patrně spojeny s jejich tradičním postavením ve společnosti. /15/

Zatímco výzkumy hodnotových orientací vypovídají o tom, jaké hodnoty jsou ve společnosti upřednostňovány, studium trávení času sleduje reálné chování, tedy i to, jak se v něm jednotlivé hodnoty promítají. Podle těchto výzkumů mezi denní aktivity mládeže patří sledování televize, poslech muziky, povídání s přáteli a čtení denního tisku. V týdenní frekvenci to jsou domácí práce, četba knih, schůzky s partnerem a

„nicnedělání“. Méně frekventované jsou diskotéky, kina, večírky, turistika a chov zvířat. /5/ Reálné aktivity však nevycházejí pouze z daného subjektu jedince či skupiny mládeže, ale mají své zázemí v rodině. Zájmy, aktivity a hodnotové orientace navazují na kulturu a styl života rodiny. /15/

Vliv hodnotového systému na jednání člověka však nelze přeceňovat. Mezi chováním a hodnotou neexistuje takový vztah, který by umožňoval jednoznačně z hodnoty vyvodit jednání nebo naopak. Jako příklad lze uvést hodnotu zdraví. Navzdory prvnímu místu v žebříčku hodnot, stále narůstá počet mladistvých závislých na alkoholu, drogách a nikotinu. Hodnota tedy nutně neurčuje chování jedince. Na jednání člověka má vliv celý systém hodnot a ne pouze hodnota jediná, přestože je s danou situací spojena nejsilněji. Každá hodnota je v hodnotovém systému jedince upravována pozicemi hodnot ostatních. /15/

1.3 Rodina a manželství

Rodina stále tvoří základní článek společnosti, a to i přes všechny krize, kterými již v minulosti prošla nebo právě prochází. Rodina je založena na manželství a pokrevním příbuzenství - rodiče, prarodiče, sourozenci. Struktura rodiny, její funkce a velikost jsou závislé na společenských podmínkách dané doby a kultury. Právě manželství je nejzranitelnějším článkem rodiny. /7/ V dnešní moderní společnosti, kde rodinu nedrží pohromadě majetek, ale osobní a citové vztahy, kde rodina již prakticky ztratila svůj hospodářský význam a člověk se snadno uživí sám, není nijak překvapivé, že se velká část manželství rozpadá. /17/

1.3.1 Rodina, její smysl a funkce

Rodina vznikla v dávných dobách hlavně z potřeby chránit své potomstvo, vzdělávat jej a připravovat na život. Člověk byl v těch dávných dobách oproti jiným živočichům velmi nedokonalým tvorem a jeho mládě přicházelo na svět tak málo

připravené, že chránit je v intimním společenství muže a ženy, případně dalších blízkých lidí, byla opravdu životní nutnost, základní podmínka pro přežití. /8/

Stejně jako každá jiná lidská instituce i rodina podléhá dějinným proměnám. V minulých dobách bylo spojení členů podstatně užší a více generací formovalo rodiny velmi početné. Navzdory okolnostem tehdejší doby (vysoká úmrtnost dětí, ekonomické důvody) v nich byl velký počet dětí. Dnes rodina zahrnuje pouze dvě generace s málo dětmi. /4/ Rodina je založena především na rozdělení rolí a vzájemné závislosti. Kulturní stránka rodiny tkví v její trvalosti a v pravidlech, která upravují její vznik, například zákaz incestu a princip exogamie. /17/

Navzdory těmto změnám rodina již po staletí plní své funkce, patří sem funkce reprodukční, ekonomické, výchovné, emocionální, ochranné a také socializační. Její nejdůležitější význam tkví v tvorbě sociálních vztahů mezi jejími členy. Rodina je prvním místem socializace jedince, to znamená, že se začleňuje do sítě společenských vztahů. Jsou-li v rodině oba dva rodiče, poskytují důležité identifikační vzory pro své děti. /7/

1.3.2 Účel a funkce manželství

V národní zprávě o rodině se píše: „Zákon o rodině definuje manželství a jeho účel tak, že manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem, přičemž hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.“ /12, str. 89/

Právní teorie také uvádějí tři základní funkce manželství, jedná se o manželské soužití, výchovu dětí a vzájemnou pomoc manželů. V každém období manželství převažují některé jeho funkce nad ostatními. Například pro mladé bezdětné manželství je nejdůležitější manželské soužití a po narození dětí je nejvýznamnější jejich výchova. Toto rozlišení funkcí je důležité při posuzování, zda manželství plní či neplní svou funkci v případě řízení o rozvod. /12/

Manželství je složitý proces, nikoliv pouze stav, stále se v průběhu našeho života vyvíjí. Kvalita manželství úzce souvisí s kvalitou osobnosti muže a ženy, kteří jej uzavřeli. To znamená, že pouze zralá, integrovaná osobnost je schopná vytvořit

fungující manželství, v němž jsou uplatňovány všechny jeho role, to znamená role manžela, rodiče a milenců. Manželství od manželů vyžaduje především odpovědnost. Přitom muž a žena tuto odpovědnost musí chtít, musí vycházet z jejich svobodného rozhodnutí. Důležitým předpokladem pro uzavření manželství je dospělost manželů, a to nejen věkem, ale také zráním osobnosti. /7/

1.4 Rozpad manželství

Na počátku našich dějin Starý zákon sankcionoval zrušení manželství ukamenováním ženy nebo mírněji – jejím prodáním či postoupením jinému muži nebo jejím zapuzením. V některých kulturách je možné i zapuzení muže nebo jeho opuštění, žena se poté může navrátit do svého klanu. /11/

1.4.1 Možné způsoby ukončení manželství

Manželství končí smrtí jednoho z manželů nebo prohlášením jednoho z manželů za mrtvého. /12/ Jediným způsobem, jak u nás lze podle práva ukončit manželství za života obou manželů, je rozvod. Není ale jediným způsobem ukončení manželského soužití, za života manželů. Další možné způsoby ukončení nebo dlouhodobého přerušování jsou:

- opuštění rodiny jedním z partnerů,
- rodina vyprázdněné skořápky, jedná se o situaci, kdy manželé spolu stále bydlí, ale neposkytují si již žádnou emocionální podporu, spolupracují a komunikují spolu jen v nezbytných případech
- dlouhodobá nepřítomnost jednoho z manželů, například z důvodu jeho uvěznění nebo pro jeho dlouhodobý pobyt v cizině, v bojující armádě, v ilegalitě a podobně,
- zánik některé ze základních funkcí manželství pro fyzickou, emocionální nebo mentální patologii jednoho z manželů.

Pokud však manželství není ukončeno rozvodem, brání novému sňatku. Proto manželství fakticky ukončená jiným způsobem, dříve či později téměř vždy rozvodem končí. Je také možné prohlásit manželství za neplatné, tedy nulitní, od samého počátku. Tento způsob ukončení manželství je dokonce jeden z nejstarších. /11/

1.4.2 Rozvod, problematika a typy rozvodů

Soud může rozvést manželství na návrh jednoho z manželů, jestliže je manželství hluboce a trvale rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení. Přitom soud přihlíží k příčinám rozpadu manželství. Mají-li manželé nezletilé děti, musí před samotným rozvodem manželství soud upravit práva a povinnosti rodičů k dětem pro dobu po rozvodu. Zejména musí určit, komu budou děti svěřeny do péče a jak bude každý z rodičů přispívat na jejich výživu. /12/

Rozlišujeme rozvod sporný nebo nesporný. V případě, že se manželé shodnou na rozvodu a také na všech otázkách souvisejících, jako je majetek, bydlení a děti, jedná se o nesporný rozvod. Při nesporném rozvodu soud nezjišťuje příčiny rozvratu (pokud splňují manželé ještě další skutečnosti). Jedná se o jednoduché a rychlé řízení pro všechny zúčastněné strany. Pokud se manželé na uvedených záležitostech nedohodli, jde o rozvod sporný. Zjišťují se tedy příčiny rozvratu manželství a soud k nim také přihlíží. Existuje ještě konstrukce takzvaného ztíženého rozvodu. V tomto případě soud návrhu na rozvod nevyhoví, jestliže s ním nesouhlasí manžel, který se na rozvratu manželství nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena zvlášť závažná újma. Jde o ojedinělé případy, kdy by se jeden z manželů ocitl v existenciálně obtížné situaci nebo se může jednat o osoby závislé na pomoci druhých. I takové manželství soud rozvede, jestliže spolu manželé nežijí již déle než tři roky. Při rozvodu hraje velmi důležitou roli to, zda se v manželství narodily děti. Mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmy těchto dětí. Nezáleží tedy pouze na dohodě rodičů. /23/

Skutečnost, že před vznikem samotného manželství pár již dopředu řeší situaci, která vznikne v případě rozvodu (myšleno manželské a předmanželské smlouvy),

přispívá k lehkomyšlnému přístupu k institutu manželství a nesvědčí o tom, že by manželé počítali s trvalým a perspektivním manželstvím. /12/

1.4.3 Příčiny a faktory rozvodovosti

Mladí lidé si dnes hledají partnera s vědomím, že rozvodovost je nebyvale vysoká. Pravděpodobnost zániku manželství u nás stoupá, a to i přes kolísání způsobená společenskými zlomy i změnou zákonů. /11/ To potvrzuje situace, která nastala po novelizaci zákona o rodině s účinností od 1. srpna 1998. Novela nově upravila podmínky, za kterých může být rozvod uskutečněn. Podmínkou rozvodu je například to, že partneři žijí nejméně šest měsíců odděleně a souhlas obou partnerů s podáním žádosti o rozvod a také to, že nelze manželství rozvést, pokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměru nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. /21/ Po legislativní změně došlo v České republice pouze ke krátkodobému přerušení růstu rozvedených manželství. K poklesu došlo dle demografických ukazatelů pouze v roce 1999, tedy těsně poté, co se novela začala uplatňovat při rozvodových stáních. Poté pokračoval vzestup úrovně rozvodovosti. (viz. Příloha č. 1) /20/

Nepříznivá úroveň rozvodovosti v České republice je způsobena mnoha faktory. Mezi ně patří například nízký sňatkový věk a vysoká míra sňatečnosti v 60. až 90. letech. Nedostatek bytů pro mladá manželství, který měl za následek nechtěné nebo nevyhovující soužití s rodiči některého z manželů. Vysoká úroveň zaměstnanosti žen a s tím spojená ekonomická nezávislost také hrají významnou roli. /20/

Na dramatický růst rozvodovosti v dnešní době mají vliv zejména dvě skutečnosti. Za první, nižší míra úmrtnosti, ve srovnání s minulostí, s sebou přinesla i vzestup pravděpodobnosti konce manželství rozvodem. V minulosti totiž většina manželství byla po relativně krátké době ukončena úmrtím jednoho z manželů. Za druhé, vysoký vzestup podílu neprovdaných nebo párů žijících v neformálních svazcích. Nižší sňatečnost bude mít pravděpodobně za následek konec vzestupu rozvodů. /11/

Jedním z dalších faktorů ovlivňujících rozvodovost je věk manželů v době sňatku a délka trvání manželství. V období od 60. až do začátku 90. let vrcholila rozvodovost mužů a žen ve věku 20-24 let. S přibývajícím věkem manželů i se

sňatkovým věkem stoupá stabilita manželství. /20/ Mladí manželé jsou často mentálně a osobnostně nezralí a mají v manželství nepřiměřená očekávání. Motivací takto mladých lidí k sňatku bývá zpravidla touha osvobodit se od rodičů, s tímto je spojené i rané těhotenství mladých dívek. /11/

Struktura rozvodů podle věku mužů a žen v rozvedených manželstvích se podstatně změnila v devadesátých letech. Výrazný pokles sňatečnosti ve věkové skupině do 25 let způsobil, že rozvody přestaly být nejčastější u mladých manželů. Naopak stále stoupá míra rozvodovosti starších manželství, pravděpodobně se jedná o manžele, kteří již nejsou vázáni odpovědností za výchovu dětí. /20/

1.5 Dopad rozvodu na děti a mládež

Rekordní míra rozvodovosti plodí stále nové oběti, nejhorší jizvy si z této situace odnášejí děti. Přesto je všeobecně rozšířený názor, že děti jsou tak pružné a přizpůsobivé, že se dokáží vzpamatovat z každé krize, včetně rozvodu. Není to pravda. Rodiče si často vůbec neuvědomují pocity svých dětí vůči rozvodu. /24/

Z vědeckých výzkumů vyplývají tři skutečnosti:

- jen dětem, kterým se dostalo láskyplné výchovy obou rodičů, mají plnohodnotnou výbavu pro život, protože výchovná působení matky a otce se doplňují
- děti vychovávané pouze jedním rodičem jsou častěji zastoupené v rizikových a asociálních skupinách společnosti (75% mladistvých narkomanů, 90% bezdomovců, 85% mladistvých vězňů)
- děti vychovávané ústavně (bez obou rodičů) mají přes veškerou snahu jen 10% šanci na plnohodnotnou integraci do společnosti. /10/

Odloučení od rodičů je jedna z nejběžnějších traumatizujících událostí, s níž se mohou děti setkat. U dětí, které prožily rozchod svých rodičů, je až třikrát větší pravděpodobnost výskytu problémů s chováním a emočních potíží než u dětí z nerozvedených rodin. Častým důsledkem rozchodu rodičů jsou pokračující neshody

mezi nimi, které mohou trvat i dlouho po rozvodu. Ty jsou ve skutečnosti pro dítě škodlivější než samotný rozchod rodičů. /3/ Rozvod nemusí děti nutně negativně zasáhnout. Pokud se ovšem dostanou do palby vzájemného nepřátelství obou rodičů, obvykle k tomuto dojde. Ještě horší je situace, kdy si rodiče přiberou do své bitvy děti jako spojence. Výsledkem takového napětí může být dítě, které je uzavřené a nesdílné, nechce se dělit o své myšlenky a pocity nebo ztrácí respekt k rodičovské autoritě. /25/

Odborníci na duševní zdraví se shodují v tom, že jednou z hlavních příčin emocionálních problémů dětí z rozvedených rodin je omezení kontaktu s druhým rodičem. Pro všechny děti je rozpad rodiny smutným a tísnivým zážitkem. V prvních týdnech po odchodu jednoho z rodičů jsou u dětí patrné nějaké negativní reakce. U každého dítěte mohou být reakce různé, ale nejčastěji se objevují pocity smutku, zmatenosti, strachu. Děti jsou plačtivější a ve stresu. U starších dětí se objevují i psychosomatické příznaky, například bolesti břicha, nevolnost, bolesti hlavy. /24/ Reakce dětí na rozvod jsou odlišné a je třeba rozlišovat reakce prvotní, čili krátkodobé (vzteky, podráždění, pocity viny – tyto reakce odrážejí trápení dítěte) a dlouhodobou adaptaci (více než dva roky). Dlouhodobé reakce se liší v závislosti na tom, jakým způsobem rodiče v průběhu rozvodu a po něm reagují na chování dítěte. Dlouhodobé reakce ovlivňuje množství konfliktů mezi rodiči za přítomnosti dítěte a také kvalita rodičovství. /21/ Když k rozchodu rodičů dojde těsně před pubertou, kdy je již schopnost pochopit problémy větší, je vlastní reakce dítěte složitější. Jejich často „černo – bílé“ vnímání situace může negativně ovlivnit vztahy s vrstevníky a výkony ve škole. Tyto záležitosti jsou totiž odsouvány až na druhé místo. /3/ Děti, přestože budou žít jen s jedním rodičem, potřebují vědět, že druhého rodiče budou vídat co nejčastěji a že toto si přejí oba rodiče. Toto vědomí u dětí snižuje riziko, že se budou cítit nechtěné a opuštěné. Ovšem slova bez činů k potlačení strachu z odmítnutí nestačí. Je smutnou skutečností, že v mnoha rodinách zbývají dětem jen slova a sliby. /16/

Dopad rozvodu na děti je různý, některé mohou vynikat v řadě oblastí, avšak mohou v sobě nosit své skryté problémy se sebehodnocením a mezilidskými vztahy, které se nemusí po řadu let vůbec projevit. Na jiných lze dlouhodobě pozorovat

problémy, jejichž původ je právě v rozvodu rodičů. Odlišně také rozvod prožívají chlapci a dívky. /24/

1.5.1 Dopad rozvodu na chlapce

Velice často se má za to, že chlapci snášejí rozvod rodičů mnohem hůře než dívky. Některé výzkumy toto tvrzení podporují, jiné to naopak neprokázaly. Problémy chlapců nemusí vždy plynout primárně z rozvodu, ale také z následné výchovy jedním z rodičů. Zejména žijí-li v domácnosti plné žen. Většina otců zpřetrhá vazby se svým synem bezprostředně po rozvodu a následkem toho nemá chlapec žádný identifikační vzor. Poměrně běžná reakce chlapců na rozvod je lhostejnost, ať už pramení z rodinných modelů, či ze strachu nebo neschopnosti vyjádřit své skutečné pocity. Zaměňování lhostejnosti za známku emoční zralosti může mít drtivý dopad na vývoj dítěte. Bohužel se toto stává poměrně často. /16/

Zatímco mladší chlapci po rozvodu rodičů mají sklon spíše k závislosti a vyhledávání pomoci, ti starší řeší situaci neposlušností a agresivitou. Častou reakcí na rozvod rodičů je u nich vztek. Zvláště silné pocity vzteku převládají u osmi až dvanáctiletých chlapců, ti jej projevují zlobením, hlavně doma a ve škole. Soužití se syny je poté jejich matkami často označováno jako válka. Navíc tento boj může trvat i roky. Nejlepší řešení této situace je pravidelný kontakt syna s angažovaným otcem. /21/

Chlapci jsou více zranitelní, je u nich větší pravděpodobnost, že budou nešťastní a depresivní, hůře vycházejí se svými rodiči, učiteli i vrstevníky. Snáze se dostanou do konfliktu se zákonem. O souvislosti mezi nedostatečným vztahem k otci a synovou delikvencí vědí psychologové již od druhé poloviny 50. let. U typických delikventů vztah k otci buďto vůbec neexistoval, nebo byl velmi špatný. /24/ Za agresivním chováním se mohou skrývat neadekvátní pokusy o projevení mužnosti. Kdyby si oba rodiče více uvědomovali vřelost svých vztahů k dětem a věděli, jak jsou pro jejich zdravý vývoj nezbytně důležité, nepůsobil by rozvod chlapcům tolik problémů. /16/

1.5.2 Dopad rozvodu na dívky

I když se zdá, že chlapci se s následky rozchodů svých rodičů vyrovnávají hůře než dívky, dívky ve věku dospívání prožívají odloučení od jednoho z rodičů obtížněji. /3/ I u dívek krátce po rozvodu vzroste agresivita, neposlušnost a negativismus, avšak na rozdíl od chlapců problémy trvají krátce a do dvou let po rozvodu tyto problémy většinou prakticky zmizí. /24/ Je zjištěno, že rodiče zpravidla více usměrňují dítě stejného pohlaví – dívky kázní spíše matka, zatímco chlapce otec. Jelikož jsou děti většinou svěřovány do péče matky, dívka tak nepřichází o zdroj kázně vůbec nebo v menší míře, na rozdíl od chlapců. Matka tedy určuje dceři hranice a dohlíží na jejich dodržování podobně, jako tomu bylo před rozvodem. Často se také u dívek setkáváme i s náhlou proměnou a snahou zastat dospělou roli. Mají starost o to, aby vypadaly perfektně, jsou upravené, poslušné, obvykle ostatní děti poučují a napomínají stejně, jako to dělají rodiče či učitelé. /21/

V období adolescence u dívek vznikají problémy s intimními vztahy, zejména ve výhradní péči matky, kdy kontakty s otcem jsou špatné či žádné. Cítí-li se dívka odmítnutá svým prvním mužem v životě, tedy svým otcem, pak další setkání s mužem je pro dívky zamlžené obavami a podezřením, že se odmítnutí bude opakovat. Ve svých vztazích cítí méně uspokojení, mají obavy z toho, že by je jejich partneři mohli zranit a opustit. Rozvod pak může být smutné dědictví předávané z generace na generaci. /24/ S nástupem dospívání přibývá konfliktů mezi matkou dcerou, k tomu se často přidávají problémy s milostnými vztahy. Dívky v důsledku toho mají sklon k brzkému navazování sexuálních kontaktů, navíc s větším počtem partnerů než dívky z nerozvedených rodin. Dále se u dívek může projevovat tendence k uzavírání sňatku v nižším věku, který často vede opět k rozvodu. Tyto problémy spolu s horšími studijními a pracovními výsledky mohou přetrvávat až do rané dospělosti. /21/

1.6 **Péče o děti po rozvodu**

Rozhodování o porozvodové péči byla posledních sedmdesát let podřízena kulturně - společenským zvyklostem, které diktují stále stejné porozvodové uspořádání:

po rozvodu mají děti žít se svou matkou. /24/ V poslední době si otcové dobývají většího uznání ve funkci pečovatelů o své děti. Postoj soudu již také není tak jednoznačný a přímočarý, jak tomu bývalo ještě v nedaleké minulosti. Ať chceme nebo ne, otec se od narození dítěte stává pro svého potomka zástupcem a modelem jedné poloviny lidstva. /8/

Jak cituje ve své knize Matějček slova anglického filozofa: „Kdyby muži děti nepatřily a kdyby neměl možnost láskyplných styků s nimi, nevěděl by, proč by je měl mít. Vyloučilo by to ze života mužů jediný cit, který se důležitostí vyrovná lásce (k ženě), ba dokonce i láska by se tím znehodnotila.“ /8, str. 53/

1.6.1 Svěřování dětí do péče v minulosti

V dobách antického Říma práva matek téměř vůbec neexistovala, v případě rozvodu přešla péče o dítě automaticky na otce. Ti měli naprostou moc nad svými dětmi, jejich právo na dítě se rovnalo právu na majetek, mohli jej prodat do otroctví nebo dokonce zabít. V 18. století společnost považovala otce za přirozeného strážce jeho dětí, měli za úkol připravit děti pro život ve světě mimo domov. Podle norem a přesvědčení společnosti nemohly takovou úlohu plnit matky, ony samy, potřebovaly ochranu muže. V 19. století postupně začaly soudy omezovat absolutní právo otce na svěření dítěte. Na malé děti se postupně začalo pohlížet tak, že mají své zcela specifické potřeby a ty dokážou lépe uspokojit matky. Tento postoj se stal známý jako „presumpce útlého věku dětí“. Zákony tuto presumpci formalizovaly tím, že zmocnily soudy, aby svěřovaly děti mladší sedmi let do péče matkám. Celková preference matek nahradila dřívější preferenci otců. Postupem let se hranice „útlého věku“ dítěte zvyšovala, až došlo k tomu, že presumpce „útlého věku“ se stala důvodem pro svěřování dětí do trvalé péče matkám v jakémkoliv věku. Důvody k této radikální změně zůstávají nejasné. Tyto změny urychlila průmyslová revoluce. Struktura rodinného života se radikálně změnila odchodem otců z farem za prací do měst. Děti již nebylo zapotřebí jako pomocníků při polních pracích, v důsledku toho se ekonomická hodnota dětí zmenšila. Staly se spíše finančním závazkem, a proto byli muži stále více ochotni přenechat péči o ně jejich matkám. /24/

K nové éře v úpravě péče o dítě a styku s otcem přispělo selhání tohoto systému, feministická hnutí a závěry výzkumů, které potvrzují pozitivní vliv angažovanosti otce. Nynější zmatek v oblasti péče o děti po rozvodu pramení ze snahy právního systému najít nový kompromis s ohledem na určování společné odpovědnosti. Tradiční způsob rozhodování ve věcech péče se mění, definitivní pravidla se však doposud nenašla. /21/

1.6.2 Výhradní péče matky versus výhradní péče otce

Srovnání dětí vychovávaných ve výhradní péči otce a dětí ve výhradní péči matky bylo provedeno v rámci několika vědeckých studií nebyl zjištěn žádný rozdíl v úrovni jejich zralosti, v nezávislosti, v úzkosti ani v četnosti poruch chování. Výzkumy tedy prokázaly, že otcové jsou kompetentní zvládnout povinnosti rodiny s jedním rodičem. Ale daří se některým dětem lépe v jednom typu porozvodového uspořádání lépe než v druhém? Další výzkumy zjistily, že děti ve výhradní péči rodiče stejného pohlaví (chlapci v péči otců a dívky v péči matek) byly lépe přizpůsobeny, než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví. Bylo zjištěno, že to není rozvod jako takový, který činí situaci obtížnější chlapcům než dívkám, ale že příčinou je výhradní péče matky. Chlapci žijící po rozvodu s otcem nemají takové problémy charakteristické pro chlapce v péči matky. Stejně tak dívky žijící po rozvodu s otcem mají více problémů než dívky, které žijí s matkou. Z tohoto vyplývá, že pohlaví dítěte je jedním z faktorů, který by měl mít významnou váhu v rozhodování o porozvodové péči. /24/

Děti svěřené do výhradní péče matky, které vyrůstají v rodině bez otce, jsou dle statistik US DHHS ohroženy těmito riziky:

32 x větší pravděpodobnost, že utečou z domova

20 x větší pravděpodobnost, že budou trpět poruchami chování

9 x větší pravděpodobnost, že nedokončí školu

10 x větší pravděpodobnost, že upadnou do závislosti na drogách

9 x větší pravděpodobnost, že skončí v převýchovném domově

20 x větší pravděpodobnost, že skončí ve vězení. /22/

To, co se v období dětství jeví jako vhodná volba výchovy dětí, může v období dospívání způsobit nemalé potíže. Mnozí otcové totiž mají problém s projevením náklonnosti a porozumění vůči svým dětem. Často zůstávají dlouho v práci a na dětech pak leží předčasná odpovědnost za chod domácnosti. /16/ Na muže s výhradní péčí, kteří z těchto důvodů odmítají zůstat v práci přes čas, se pohlíží jako na méně hodnotné zaměstnance, a tak mají i méně příležitostí k postupu. Přesto ale mají muži po finanční stránce výhodu oproti matkám samoživitelkám. Po rozvodu zůstávají na své původní pracovní pozici se stálým příjmem, mají často vyšší postavení, a tedy i vyšší příjem než ženy, to znamená, že nejsou zneklidňováni starostmi o peníze a jejich děti nestrádají ekonomickou nouzí. Naopak kombinace emocionálního stresu, nároků povolání a úkolů v domácnosti zaměstnávají otce tak, že má pak méně času a pozornosti pro děti. Děti na takové snížení přítomnosti rodiče reagují nejistotou a frustrací, tyto pocity vyjadřují tím, že jsou náročnější, zlostnější a hůře zvládnutelné. /24/

1.6.3 Společná péče, její klady a zápory

Společnou péčí se podle zákona rozumí, oprávnění obou rodičů rozhodovat o podstatných záležitostech týkajících se jejich dětí. Oba rodiče tedy mají právní odpovědnost za aktivity svých dětí. Společná péče fyzická znamená, že dítě pobývá v domově každého z rodičů více či méně rovnoměrně. To může znamenat dělení času stráveného v domově každého z rodičů jedna ku jedné, dvě ku jedné či jakkoli jinak, záleží na konkrétní dohodě mezi rodiči. Jsou ale i takové případy, kdy to nejsou děti, které se stěhují z jednoho domova do druhého, ale jsou to rodiče. Ti se střídají v „hlavním domě“, ve kterém bydlí jejich děti. Tento model střídavé péče se zatím vyskytuje pouze výjimečně. /24/

Právní řád České republiky umožňuje svěřeni dítěte do střídavé péče rodičů po rozvodu na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu. Tento způsob výchovy je přes to stále vnímán jako výstřední. /1/ Zatímco v jiných státech Evropy, jako je Francie či Německo, je model střídavé péče zcela běžný, v České republice je zatím raritou. V roce 2006 se o porozvodovém uspořádání rozhodovalo u 31 573 dětí, z toho bylo přibližně 28 tisíc svěřeno matkám, necelé 2 tisíce otcům a jen 679 do střídavé péče. /19/

Společná péče má své výhody i nevýhody. Řada soudců a právníků má za to, že společná fyzická péče dětí mate, připravuje je o stálé prostředí a pocit stability a bezpečí. Kritikové tohoto porozvodového uspořádání také namítají, že jim střídání rodičů znemožňuje vytvořit si bezpečný vztah alespoň k jednomu z nich. Reakce dětí jsou velmi individuální a některé děti mohou skutečně mít problém přizpůsobit se režimům v různých domácnostech. /24/ Tradiční model, kdy dítě zůstává v péči jen jednoho z rodičů, je dobrý právě v tom, že si děti nemusejí zvykat na odlišný chod ve dvou domácnostech. Některé děti, například s lehkou mozkovou dysfunkcí nebo poruchami soustředění, by mohly mít problém vyrovnat se se dvěma odlišnými způsoby výchovy. Je proto důležité vždy nahlížet na konkrétní rodinnou situaci a její členy individuálně. /1/

Z žádných dosavadních výzkumů nelze tvrdit, že by střídavá péče byla pro děti zátěží. Jsou zde sice těžkosti „technicko - organizačního“ charakteru, jako jiné trvalé bydliště rodičů, změna prostředí, dojíždění a podobně, pro děti jsou to však pouze vnější okolnosti, při nichž to hlavní, vztah s rodiči, zůstává zachován. Střídavá péče je pokračováním socializačních podmínek, které utvářejí pocit bezpečí a jistoty i přes rozvod rodičů. /22/ Dítě stále může čerpat emoce od obou rodičů, tak, jak bylo zvyklé od svého narození, nezabrdí a nezdeformuje se tedy jeho emocionální vývoj. S emocemi se učí zacházet podle dvou modelů – modelu matky a modelu otce. Dítě také stále zažívá ve své výchově role a prvky výchovy mužské a ženské, podstatné je to především v době dospívání. /18/ Pokud rodiče bydlí ve stejném městě nebo nedaleko od sebe, je střídavá péče jednodušší a pro dítě přijatelnější. Navštěvuje stále stejnou školu, má stejné kamarády a zájmové kroužky, to je pro dítě velice důležité. /1/

Rodiče si sami mohou zvolit porozvodové uspořádání, které bude pro jejich rodinu nejvhodnější, avšak neměli by žít v iluzi, že společná péče o děti je všelék na jejich psychické problémy, společná péče totiž nezbavuje rodiče odpovědnosti vytvořit pro své děti láskyplné, bezpečné a klidné prostředí. /24/

2 CÍL PRÁCE A HYPOTÉZY

2.1 Cíle práce

2.1.1 Hlavní cíl

Cílem práce je zjistit, jak děti a mládež chápou a prožívají rozpad manželství svých rodičů, jak se s nastávající situací vypořádaly a zda nějakým způsobem ovlivnila jejich morální vývoj a hodnotovou orientaci.

2.1.2 Dílčí cíle

- Cíl č.1 - objasnit, zda má vliv rozpad manželství rodičů na stupnici hodnot jejich dětí
- Cíl č.2 - zjistit, jaké pocity u dětí a mládeže vyvolal rozvod manželství rodičů
- Cíl č.3 - zjistit, zda by mohla být souvislost mezi rozvodem rodičů a zhoršením chování dětí a jejich prospěchu ve škole

2.2 Hypotézy

V souvislosti s formulací cílů jsem stanovila čtyři hypotézy:

- H1: Předpokládám, že rozvod rodičů ovlivňuje stupnici hodnot dětí a mladistvých.
- H2: Rozvod rodičů u dětí a mladistvých vyvolává převážně negativní pocity, jako je smutek, nejistota, stesk.
- H3: Nespokojenost se situací v rodině po rozvodu se u dětí a mladistvých projevuje zhoršením prospěchu ve škole.
- H4: Po rozvodu rodičů dochází u dětí a mladistvých ke zhoršení chování vůči autoritám a svému okolí.

3 METODIKA

3.1 Použitá metoda a technika sběru dat

Pro svůj výzkum jsem zvolila kvantitativní výzkum a použila metodu dotazování, techniku dotazníku. Dotazník je vysoce efektivní technika, která umožňuje snadno získat informace od velkého počtu jedinců, při relativně nízkých nákladech. Výhodou dotazníku je také celkem přesvědčivá anonymita. Jde o to, že respondent písemně odpovídá na otázky tištěného formuláře. Naopak nevýhodou této techniky je velice nízká návratnost, zejména při distribuci poštou či e-mailem a také riziko, že otázky byly zodpovězeny někým jiným (rodinným příslušníkem, spolužákem apod.). Otázky mohou být „uzavřené“, kdy nabízejí soubor možných alternativ, ze kterých respondent vybere vhodnou odpověď. Mohou být také otázky „otevřené“, výčet možných odpovědí není zkoumané osobě předložen a „polootevřené“ – výčet kategorií spolu s možností vlastní odpovědi. /2/

Dotazníky byly určené žákům a studentům základních a středních škol v Písku a Strakonících. Dotazník určený dětem (viz příloha č. 2) i dotazník pro mladistvé (viz příloha č. 3) jsem sestavila sama na základě předem formulovaných cílů. Oba dotazníky jsou prakticky totožné, liší se pouze oslovením a složitostí textu v závislosti na věku respondentů. Dotazníky jsou anonymní a obsahují celkem 12 otázek. První otázka dotazníků je filtrační, otázky číslo 2 až 7 jsou uzavřené a týkají se rozvodu rodičů. Od 8. otázky již odpovídají i děti z nerozvedených rodin. Tyto otázky jsou zaměřené na problémové chování dětí a jejich stupnici hodnot. Poslední dvě otázky jsou identifikační – věk a pohlaví, přičemž věk je jediná otevřená otázka dotazníků.

3.2 Charakteristika výzkumného souboru

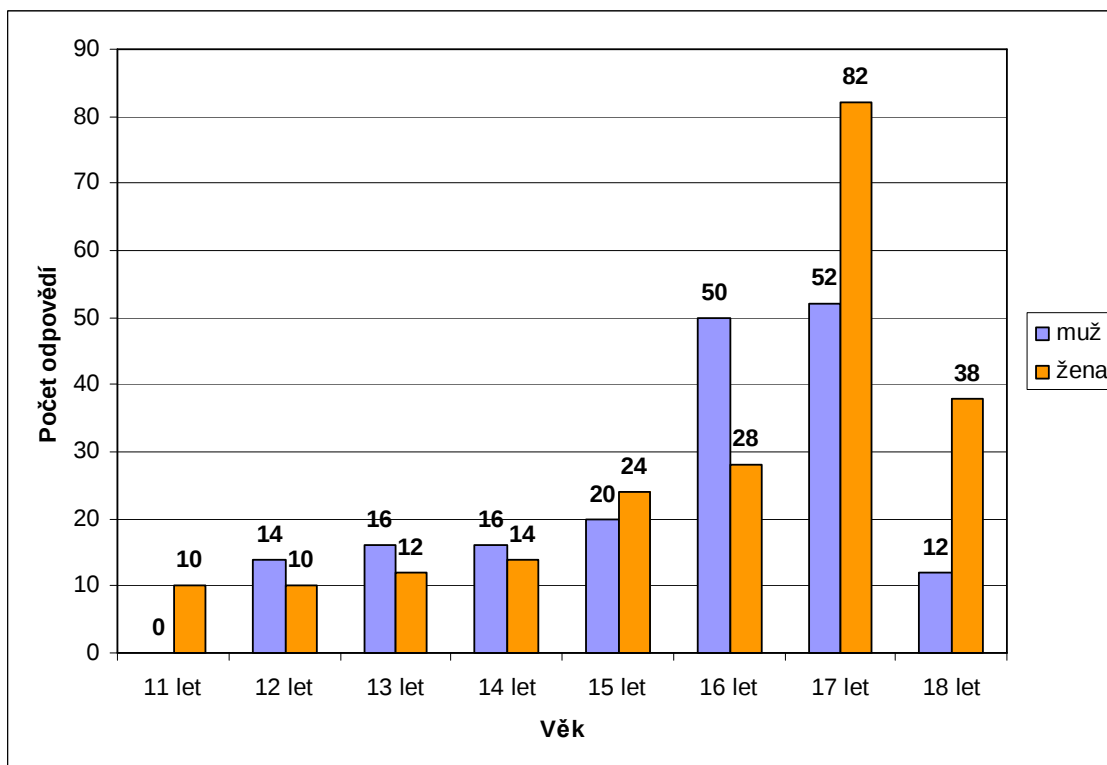
Celkem 410 dotazníků bylo rozdáno náhodně ve třídách základních a středních škol, po předchozí domluvě s ředitelem či ředitelkou dané školy. Několikrát jsem se setkala s odmítavým postojem ředitelů základních škol k realizaci výzkumu. Proto jsem

nedostatek respondentů kompenzovala navýšením počtu respondentů ze škol středních. 46 dotazníků bylo rozdáno studentům Gymnázia ve Strakoniciích, 120 studentům Střední průmyslové školy v Písku, 120 studentům Střední zdravotnické školy v Písku a 134 žákům Základní školy T. Šobra v Písku. Návratnost dotazníků byla 100 %, ale pro nesprávnost vyplnění jich muselo být 12 vyřazeno. Výzkumný soubor tedy tvoří 398 studentů a žáků ve věkovém rozmezí 11 až 18 let. Pro zpracování dat jsem použila grafy a tabulky, výsledky jsou uvedeny v procentech i absolutních hodnotách.

4 VÝSLEDKY

Z vlastního dotazníkového šetření byly zjištěny následující skutečnosti.

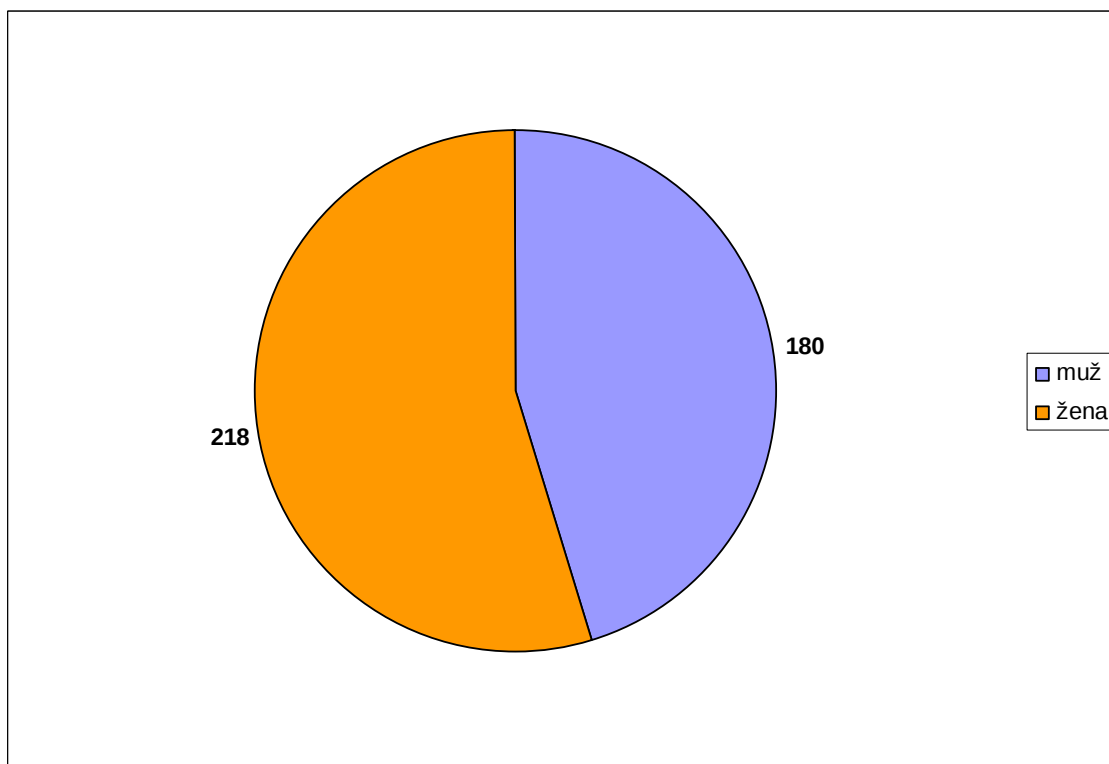
Graf č. 1: Věková kategorie dotazovaných žáků a studentů.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Ve věku 11 let bylo 10 (2,5%) dívek a žádný chlapec, ve věku 12 let bylo 14 (3,5%) chlapců a 10 (2,5%) dívek, ve věku 13 let bylo 16 (4%) chlapců a 12 (3%) dívek, ve věku 14 let bylo také 16 (4%) chlapců a 14 (3,5%) dívek. Ve věkové kategorii 15 let bylo 20 (5%) chlapců a 24 (6%) dívek, 16-ti letých bylo 50 (12,6%) chlapců a 28 (7%) dívek, 17-ti letých bylo 52 (13,1%) chlapců a 82 (20,6%) dívek a ve věku 18 let bylo 12 (3%) chlapců a 38 (9,5%) dívek.

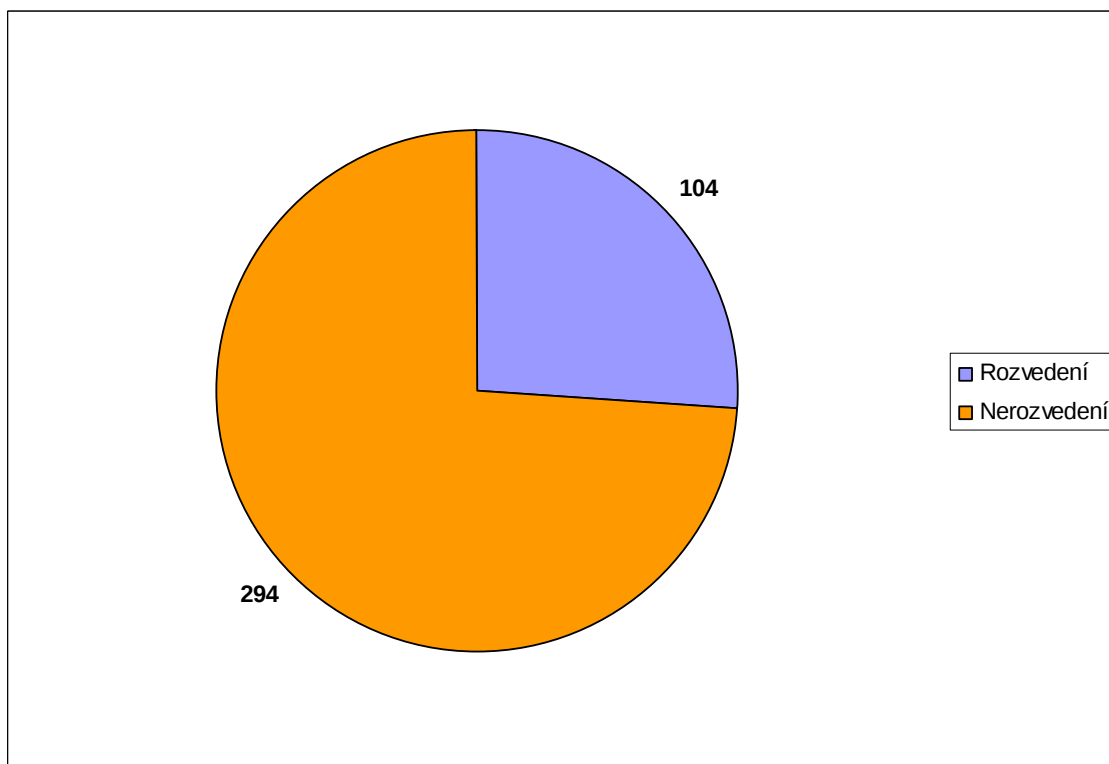
Graf č. 2: Pohlaví dotazovaných žáků a studentů.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 398 (100%) žáků a studentů bylo 180 chlapců (45,2%) a 218 (54,8%) dívek.

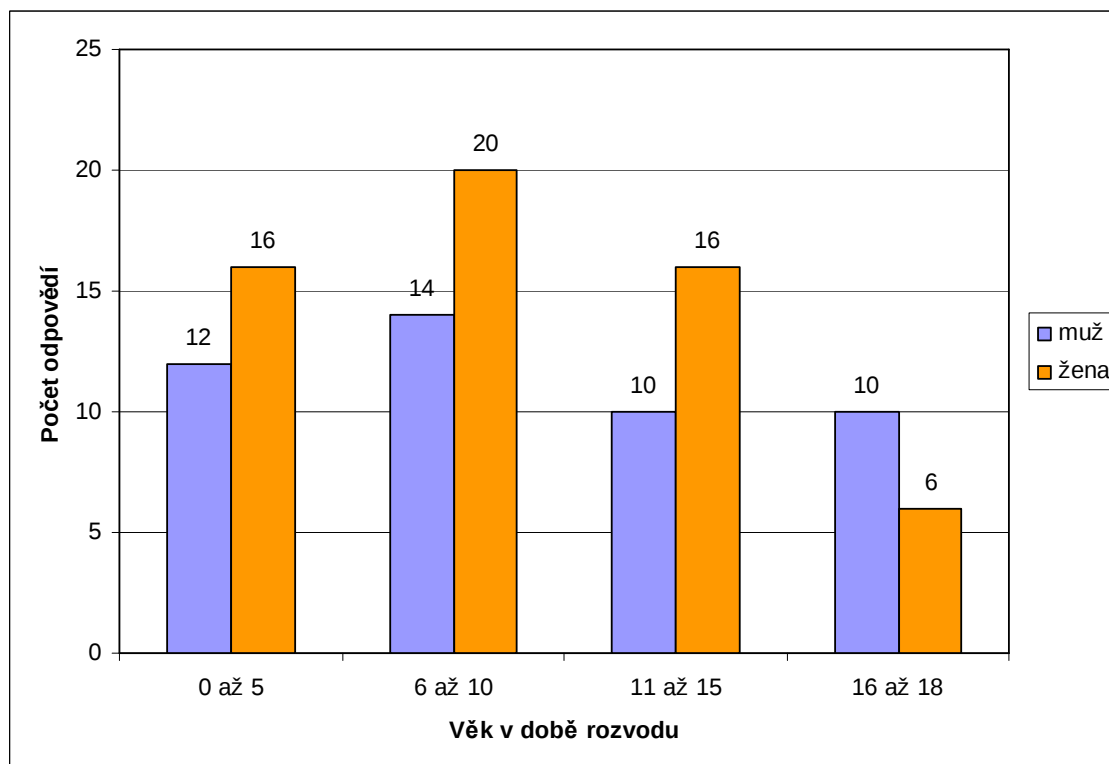
Graf č. 3: Počet dětí z rozvedených a nerozvedených rodin.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 398 (100%) žáků a studentů bylo 104 (26,1%) z rozvedené rodiny a 294 (73,9%) z úplné rodiny.

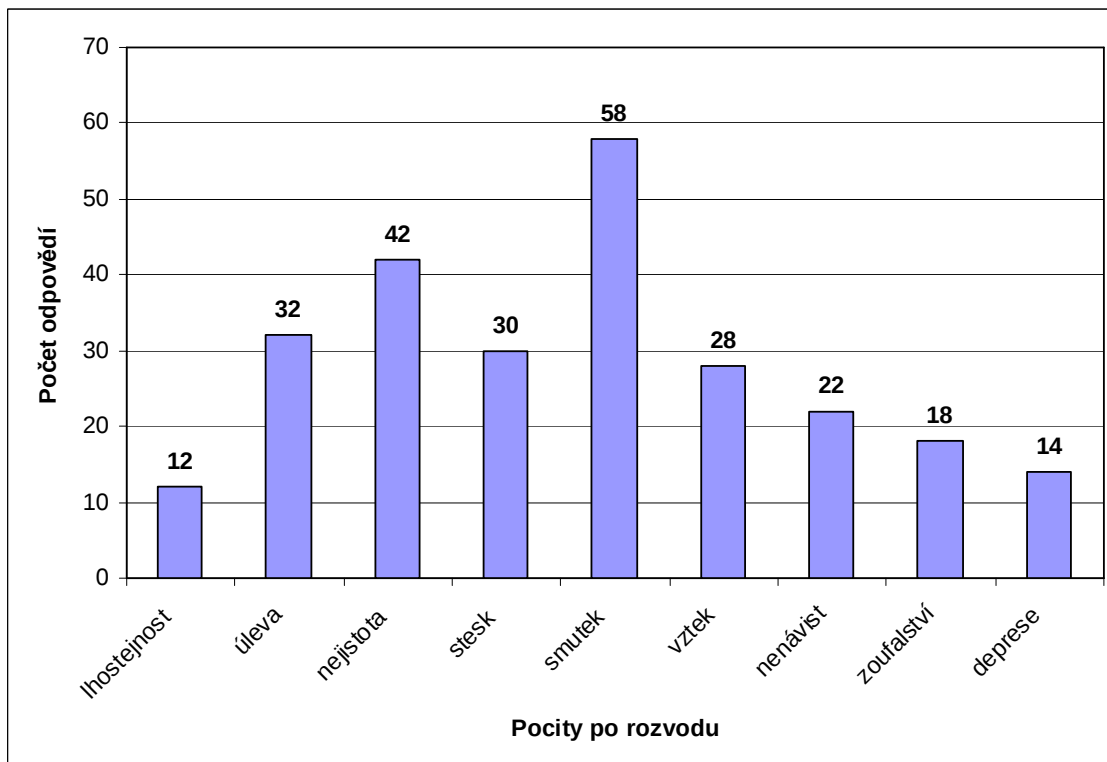
Graf č. 4: Věk dětí a mladistvých v době rozvodu rodičů.

(Zdroj: vlastní výzkum)

U 12 (11,5%) chlapců a 16 (15,4%) dívek se rodiče rozvedli do 5 let věku, u 14 (13,5%) chlapců a 20 (19,2%) dívek se rodiče rozvedli mezi 6. až 10. rokem věku, u 10 (9,6%) chlapců a 16 (15,4%) dívek se rodiče rozvedli mezi 11. až 15. rokem věku a u 10 (9,6%) chlapců a 6 (5,8%) dívek se rodiče rozvedli mezi 16. až 18. rokem věku.

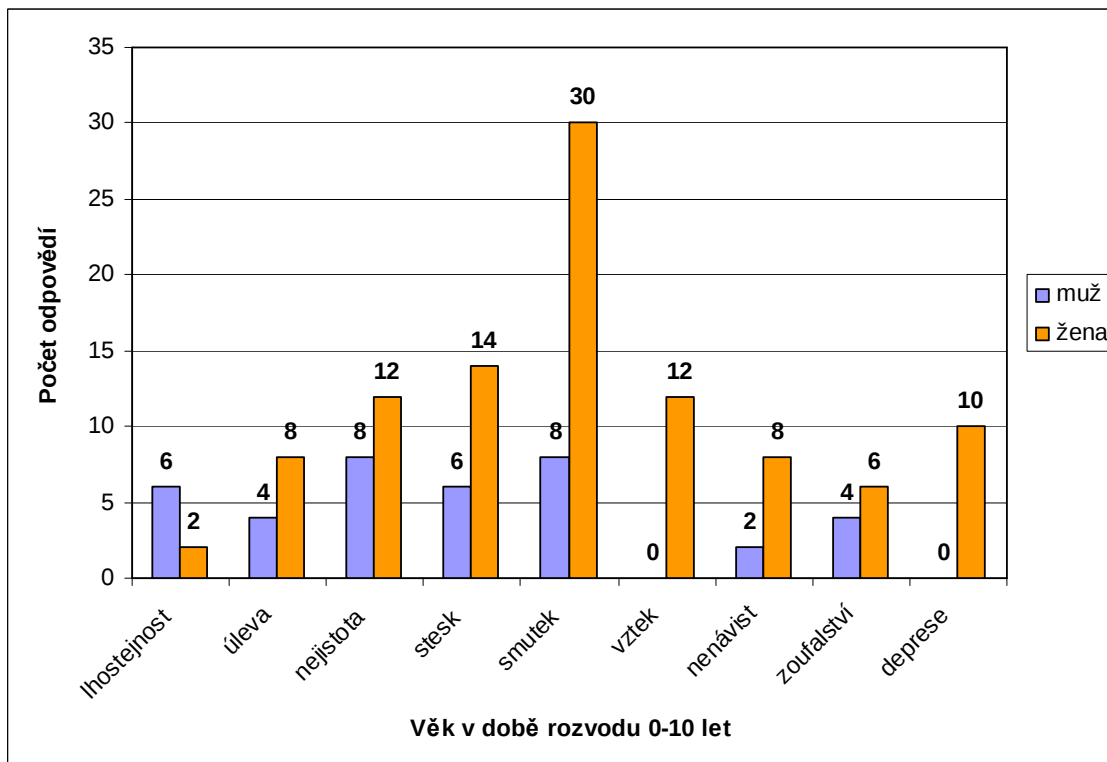
Graf č. 5: **Pocity, které u dětí a mladistvých vyvolává rozvod.**

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů jich 58 (55,8%) uvedlo, že po rozvodu pociťovalo smutek, 42 (40,4%) nejistotu, 32 (30,8%) úlevu, 30 (28,8%) stesk, 28 (26,9%) vztek, 22 (21,2%) nenávisť, 18 (17,3%) zoufalství, 14 (13,5%) deprese a 12 (11,5%) respondentů uvedlo lhostejnost, přičemž každý z nich mohl označit libovolný počet odpovědí.

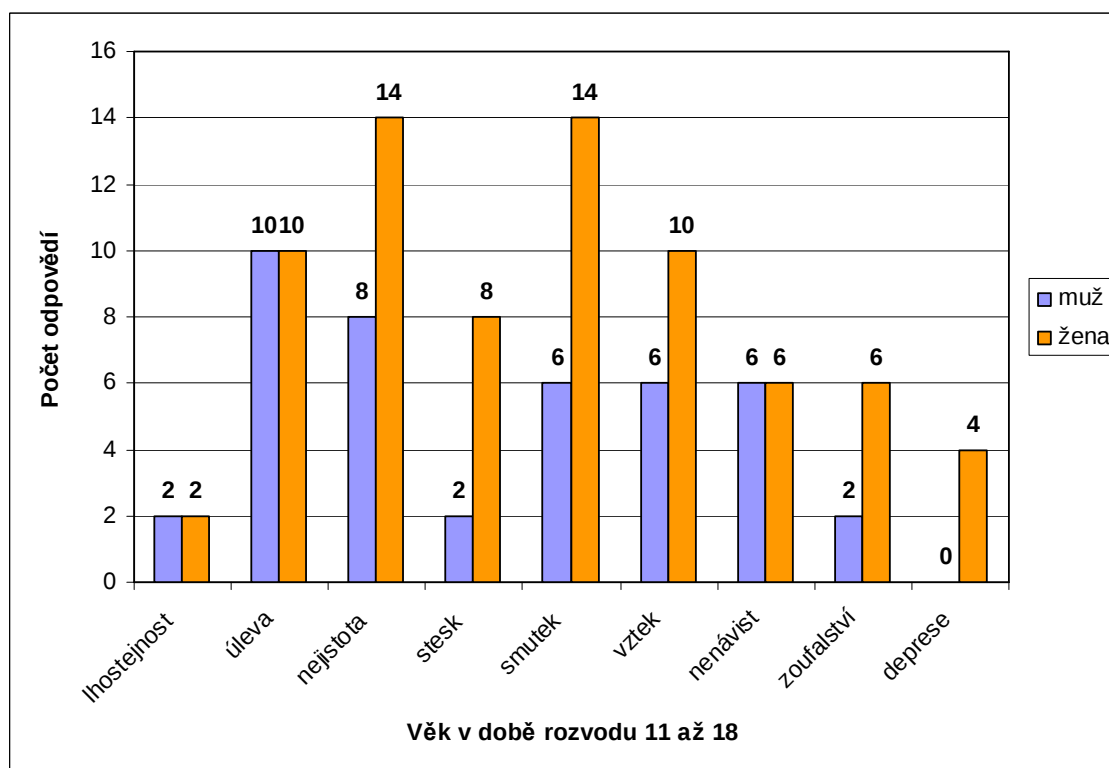
Graf č. 6: **Pocity dětí, jejichž rodiče se rozvedli, když dětem bylo 0-10 let.**

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z 62 respondentů jejichž rodiče se rozvedli do 10 let věku 30 (28,8%) dívek a 8 (7,7%) chlapců po rozvodu pociťovalo smutek, 14 (13,5%) dívek a 6 (5,8%) chlapců stesk, 12 (11,5%) dívek a 8 (7,7%) chlapců nejistotu, 12 (11,5%) dívek po rozvodu pociťovalo vztek, vztek neuvedl žádný chlapec, 10 (9,6%) dívek po rozvodu pociťovalo deprese, depresi netrpěl žádný chlapec, 8 (7,7%) dívek a 4 (3,8%) chlapci po rozvodu pociťovali úlevu, 8 (7,7%) dívek a 2 (1,9%) chlapci nenávisť, 6 (5,8%) dívek a 4 (3,8%) chlapci zoufalství a 2 (1,9%) dívky a 6 (5,8%) chlapců označilo lhostejnost.

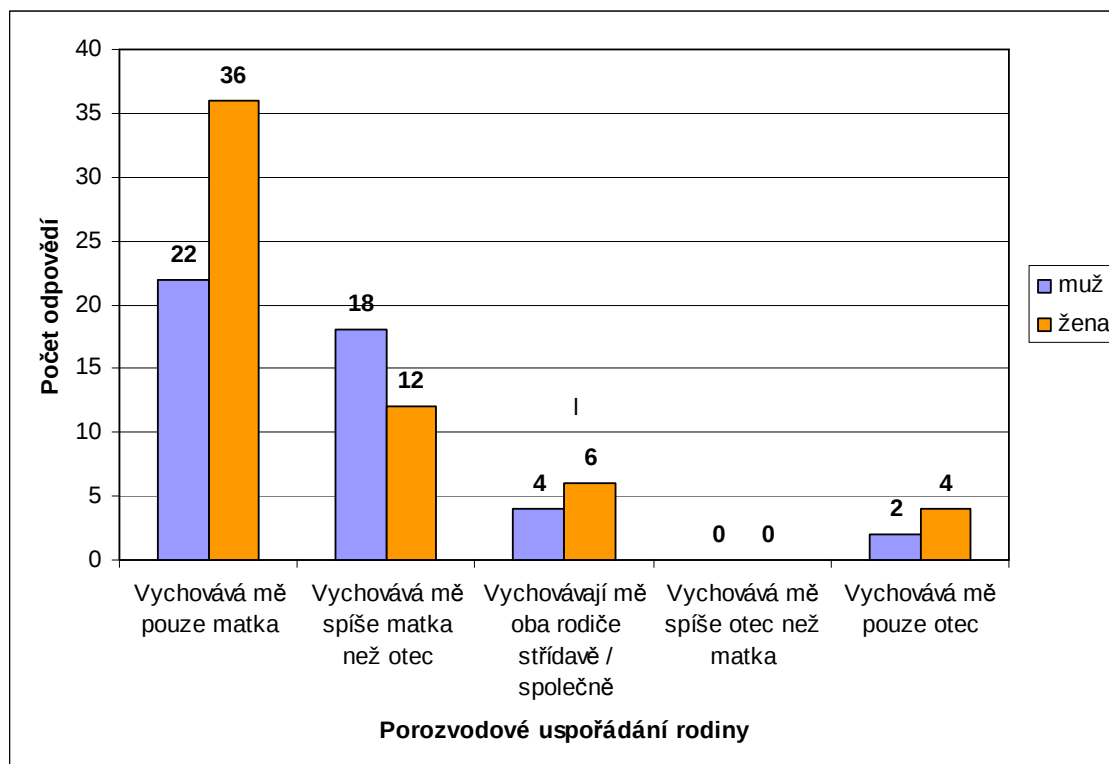
Graf č. 7: **Pocity dětí a mladistvých, jejichž rodiče se rozvedli, když dětem bylo 11-18 let.**

(Zdroj: vlastní výzkum)

Ze 42 respondentů jejichž rodiče se rozvedli mezi 11. a 18. rokem věku 14 (13,5%) dívek a 8 (7,7%) chlapců po rozvodu pociťovalo nejistotu, 14 (13,5%) dívek a 6 (5,8%) chlapců smutek, 10 (9,6%) dívek a 10 (9,6%) chlapců úlevu, 10 (9,6%) dívek a 6 (5,8%) chlapců vztek, 8 (7,7%) dívek a 2 (1,9%) chlapci stesk, 6 (5,8%) dívek a 6 (5,8%) chlapců nenávisť, 6 (5,8%) dívek a 2 (1,9%) chlapci zoufalství, 4 (3,8%) dívky po rozvodu pociťovaly deprese, depresemi netrpěl žádný chlapec a 2 (1,9%) dívky a 2 (1,9%) chlapci označili lhostejnost.

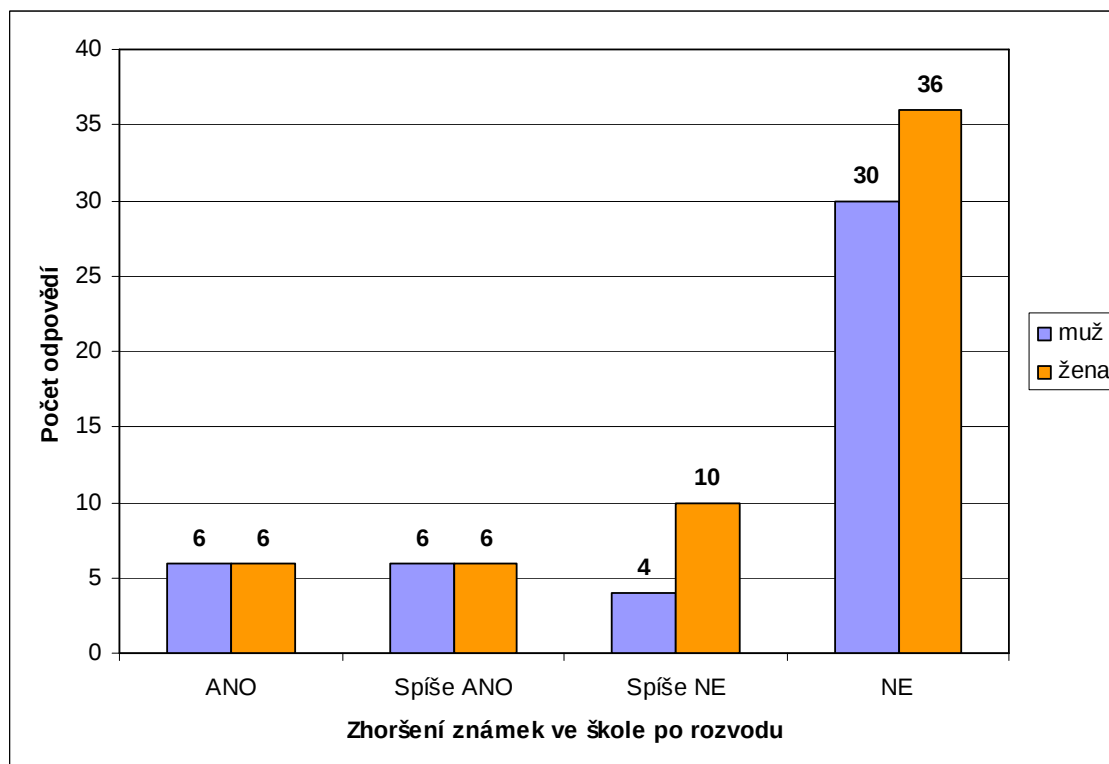
Graf č. 8: **Porozvodové uspořádání.**

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) dětí a mladistvých z rozvedených rodin uvedlo 36 (34,6%) dívek a 22 (21,2%) chlapců, že po rozvodu je vychovává pouze matka, 12 (11,5%) dívek a 18 (17,3%) chlapců uvedlo, že po rozvodu je vychovává spíše matka než otec, 6 (5,8%) dívek a 4 (3,8%) chlapce vychovávají rodiče střídavě či společně, 4 (3,8%) dívky a 2 (1,9%) chlapce vychovává pouze otec a žádnou dívku ani žádného chlapce nevychovává spíše otec než-li matka.

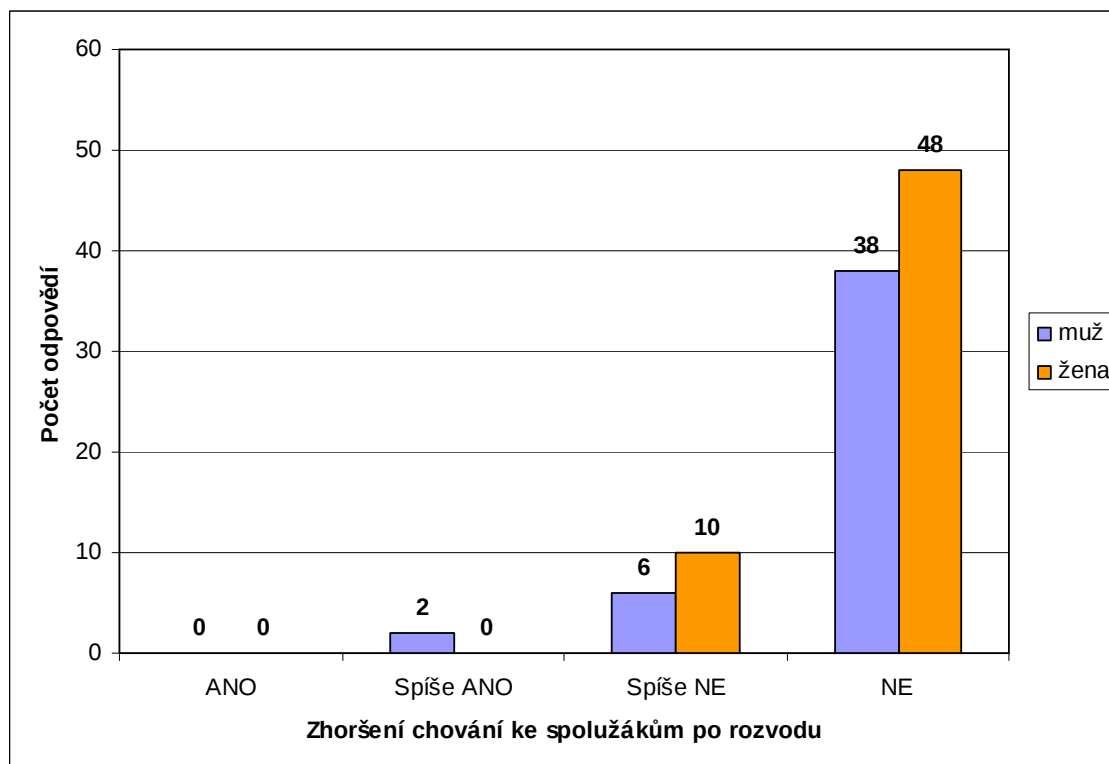
Graf č. 9: Zhoršení školního prospěchu po rozvodu rodičů.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů z rozvedených rodin 36 (34,6%) dívek a 30 (28,8%) chlapců uvedlo, že po rozvodu se jejich školní prospěch nezhoršil, odpověď „spíše ne“ označilo 10 (9,6%) dívek a 4 (3,8%) chlapci, „spíše ano“ označilo 6 (5,8%) dívek a 6 (5,8%) chlapců a 6 (5,8%) dívek a 6 (5,8%) chlapců uvedlo, že se jejich školní prospěch po rozvodu rodičů zhoršil.

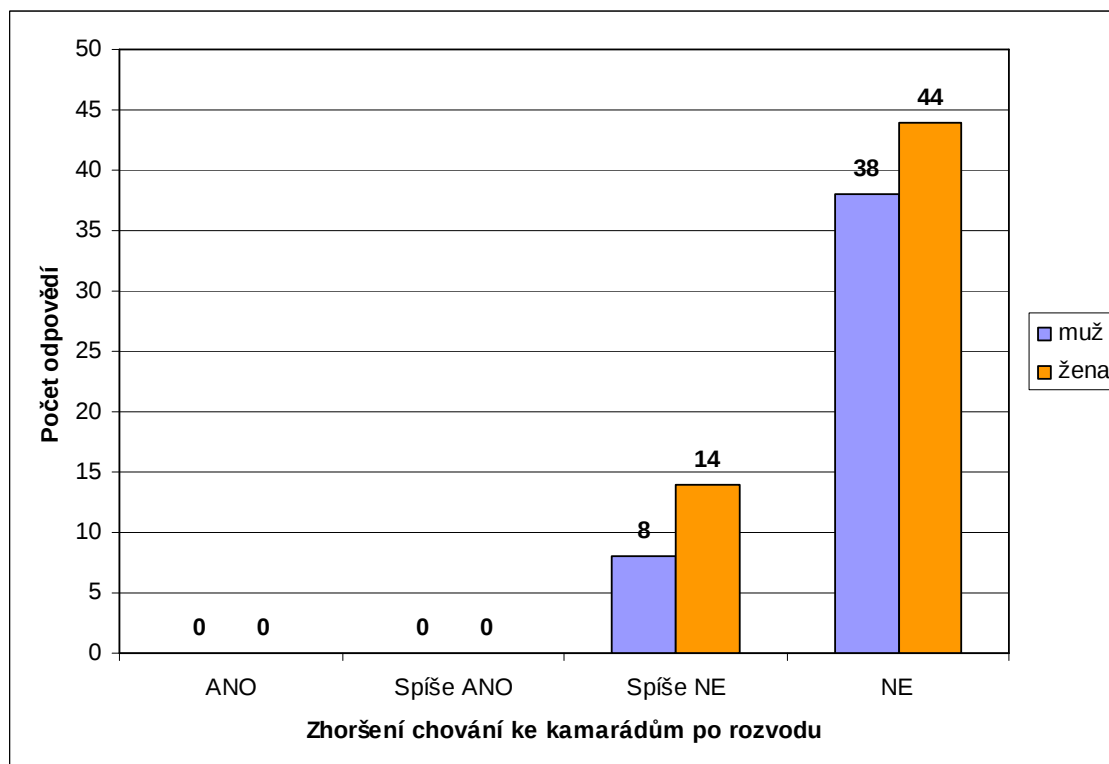
Graf č. 10: Zhoršení chování ke spolužákům po rozvodu rodičů.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů z rozvedených rodin 48 (46,2%) dívek a 38 (36,5%) chlapců uvedlo, že po rozvodu se jejich chování ke spolužákům nezhoršilo, odpověď „spíše ne“ označilo 10 (9,6%) dívek a 6 (5,8%) chlapců, „spíše ano“ označili pouze 2 (1,9%) chlapci a žádná dívka a žádná dívka ani chlapec neuvedli, že se jejich chování ke spolužákům zhoršilo.

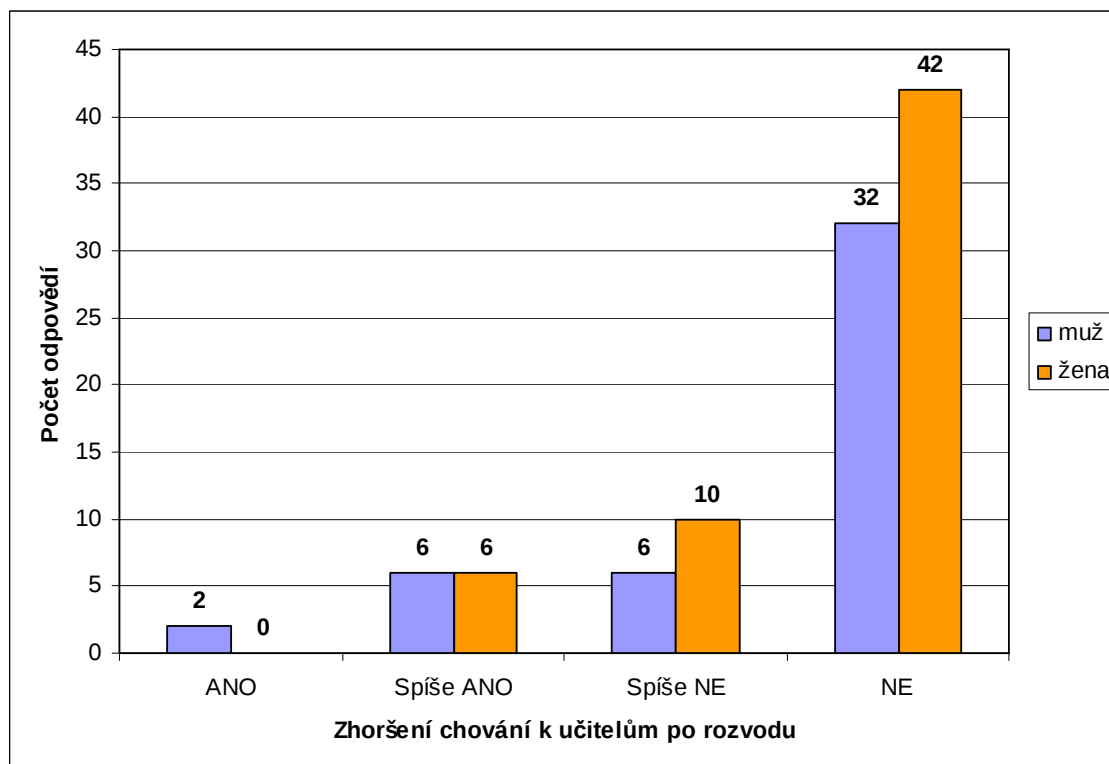
Graf č. 11: Zhoršení chování ke kamarádům po rozvodu rodičů.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů z rozvedených rodin 44 (42,3%) dívek a 38 (36,5%) chlapců uvedlo, že po rozvodu se jejich chování ke kamarádům nezhoršilo, odpověď „spíše ne“ označilo 14 (13,5%) dívek a 8 (7,7%) chlapců, „spíše ano“ neoznačila žádná dívka ani chlapec, stejně tak žádná dívka ani chlapec neuvedli, že se jejich chování ke kamarádům zhoršilo.

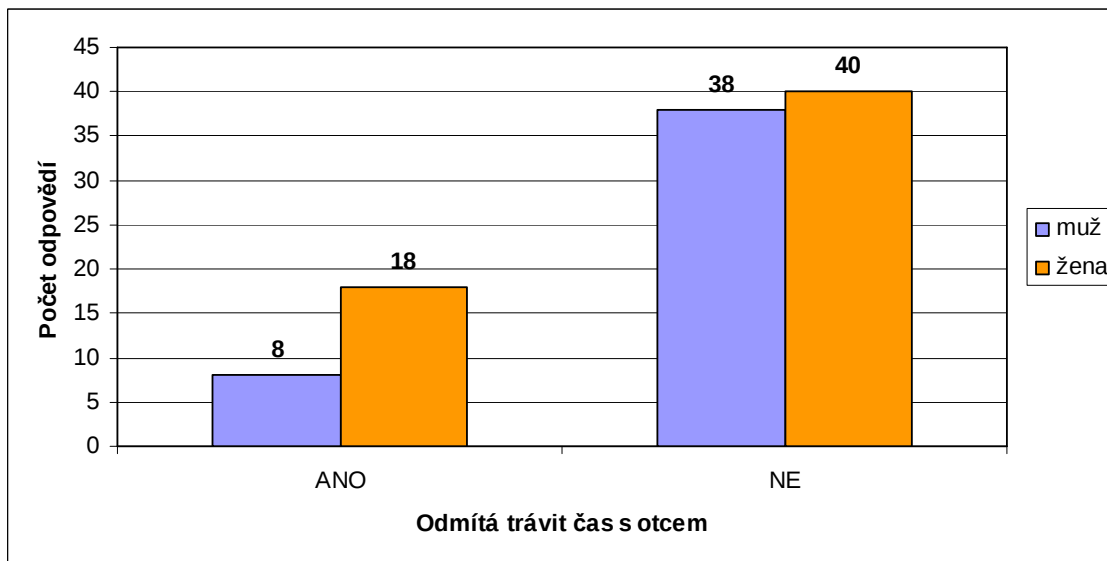
Graf č. 12: Zhoršení chování k učitelům po rozvodu rodičů.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů z rozvedených rodin 42 (40,4%) dívek a 32 (30,8%) chlapců uvedlo, že po rozvodu se jejich chování k učitelům nezhoršilo, odpověď „spíše ne“ označilo 10 (9,6%) dívek a 6 (5,8%) chlapců, „spíše ano“ označilo 6 (5,8%) dívek a 6 (5,8%) chlapců, žádná dívka a pouze 2 (1,9%) chlapci uvedli, že se jejich chování po rozvodu rodičů zhoršilo.

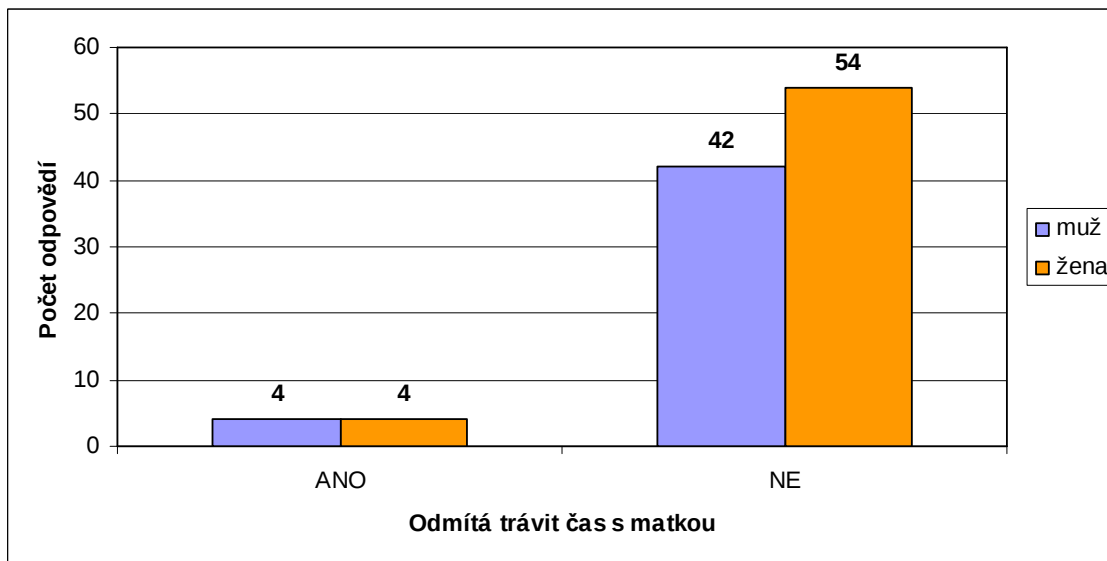
Graf č. 13: **Odmítá trávit svůj volný čas s otcem.**

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů z rozvedených rodin 18 (17,3%) dívek a 8 (7,7%) chlapců uvedlo, že odmítá trávit svůj volný čas s otcem. 40 (38,5%) dívek a 38 (36,5%) chlapců uvedlo, že to tak není.

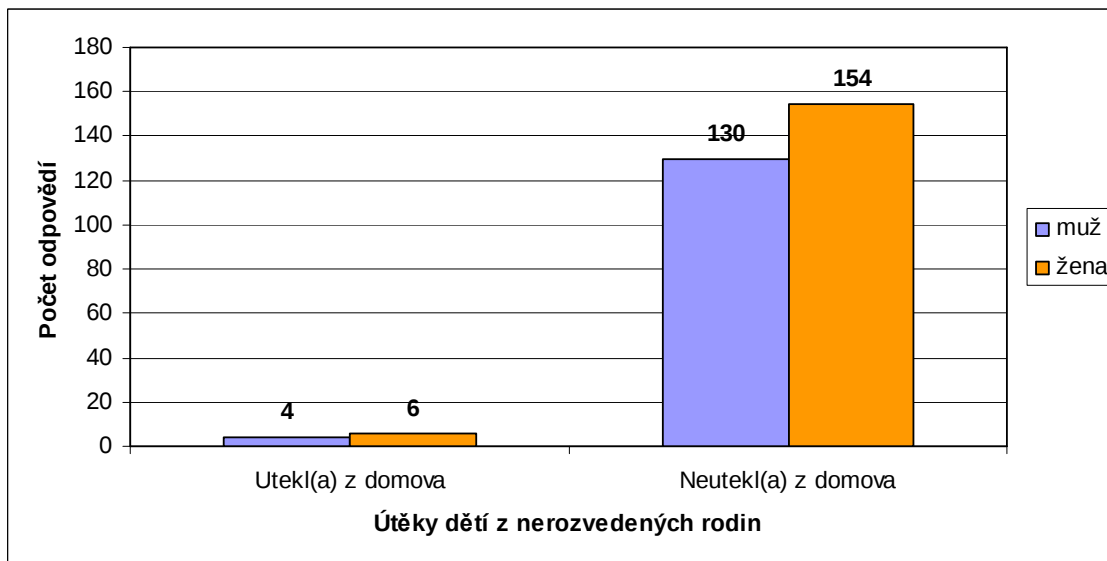
Graf č. 14: Odmítá trávit svůj volný čas s matkou.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů z rozvedených rodin pouze 4 (3,8%) dívky a 4 (3,8%) chlapci uvedli, že odmítají trávit svůj volný čas s matkou. 54 (51,9%) dívek a 42 (40,4%) chlapců uvedlo, že to tak není.

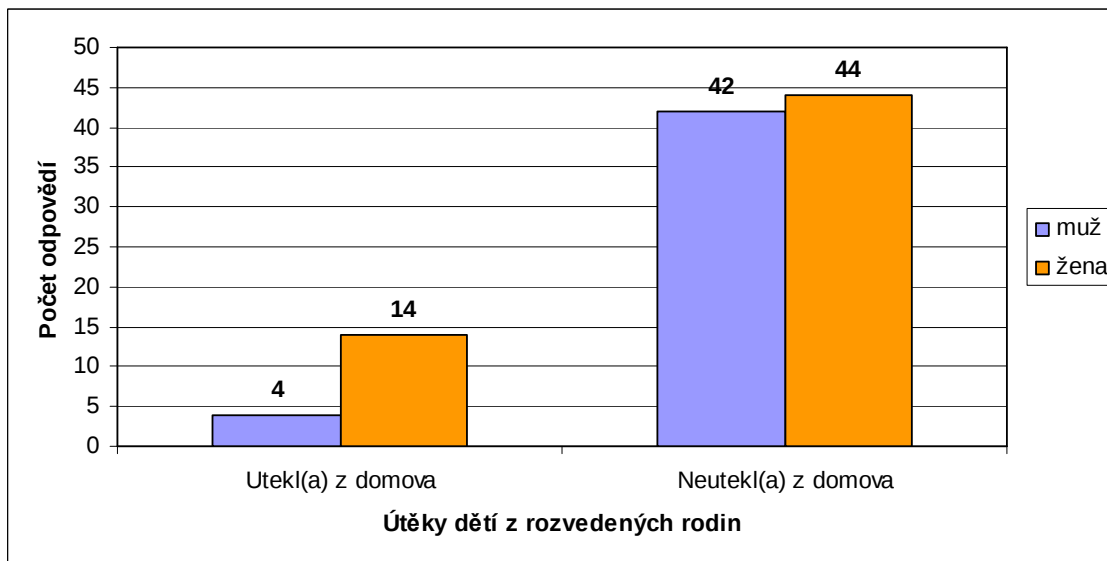
Graf č. 15: Útěky z domova dětí z nerozvedených rodin.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 294 (100%) respondentů z nerozvedených rodin pouze 6 (2%) dívek a 4 (1,4%) chlapci uvedli, že alespoň jednou utekli z domova. 154 (52,4%) dívek a 130 (44,2%) chlapců uvedlo, že z domova nikdy neuteklo.

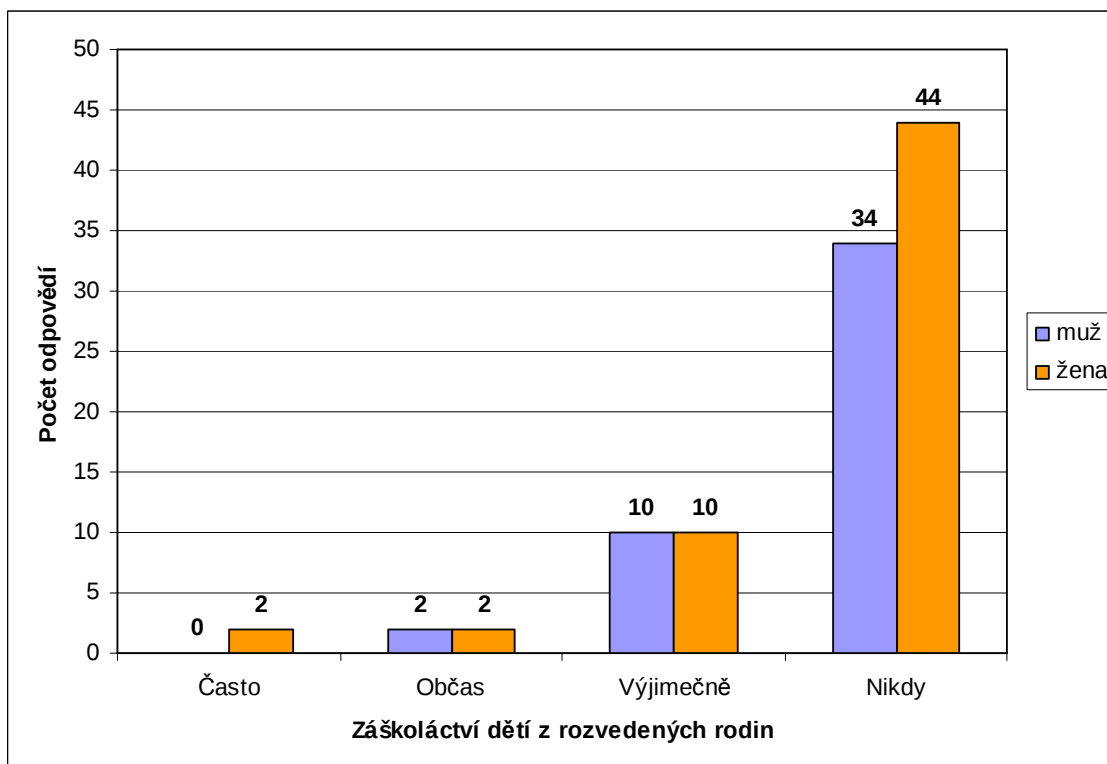
Graf č. 16: Útěky z domova dětí z rozvedených rodin.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) respondentů z rozvedených rodin 14 (13,5%) dívek a 4 (3,8%) chlapci uvedli, že alespoň jednou utekli z domova. 44 (42,3%) dívek a 42 (40,4%) chlapců uvedlo, že z domova nikdy neuteklo.

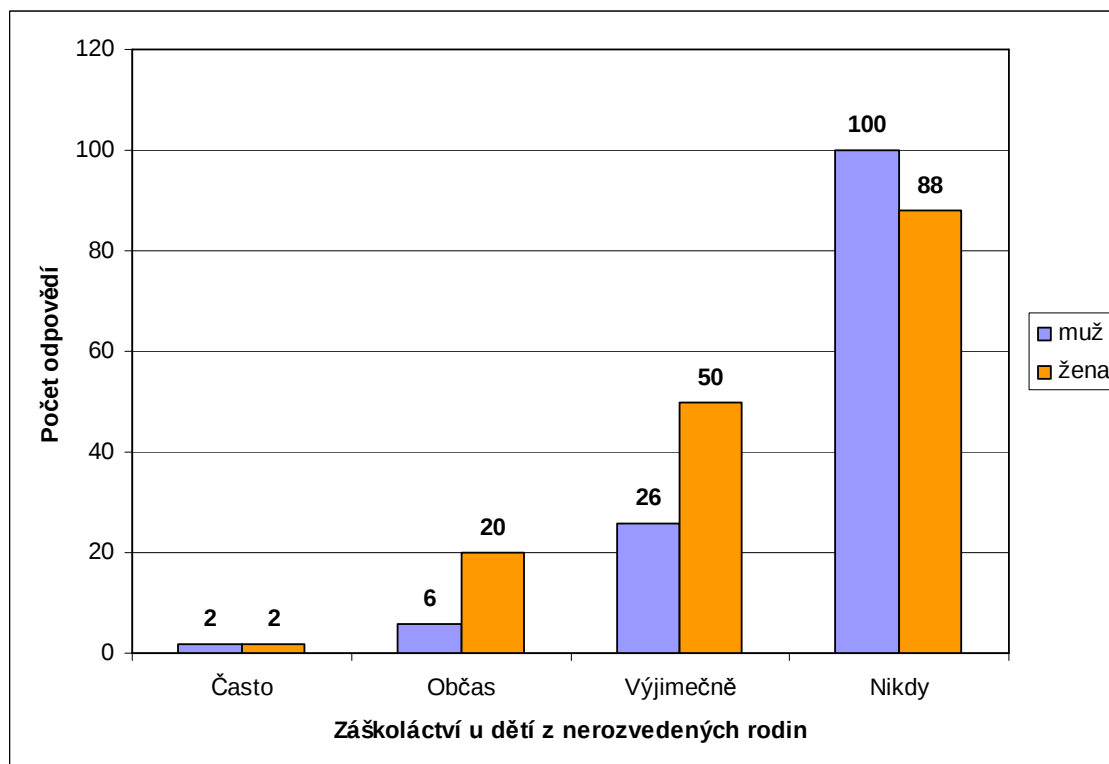
Graf č. 17: Záškoláctví dětí z rozvedených rodin.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 104 (100%) dětí a mladistvých z rozvedených rodin 44 (42,3%) dívek a 34 (32,7%) chlapců uvedlo, že nikdy nebyli „za školou“, 10 (9,6%) dívek a 10 (9,6%) chlapců uvedlo, že „za školou“ chodí výjimečně, 2 (1,9%) dívky a 2 (1,9%) chlapci uvedli, že „za školou“ chodí občas, žádný chlapec a pouze 2 (1,9%) dívky uvedly, že „za školou“ chodí často.

Graf č. 18: Záškoláctví dětí z nerozvedených rodin.

(Zdroj: vlastní výzkum)

Z celkového počtu 294 (100%) dětí a mladistvých z nerozvedených rodin 88 (29,9%) dívek a 100 (34%) chlapců uvedlo, že nikdy nebyli „za školou“, 50 (17%) dívek a 26 (8,8%) chlapců uvedlo, že „za školu“ chodí výjimečně, 20 (6,8%) dívek a 6 (2%) chlapců uvedlo, že „za školu“ chodí občas, pouze 2 (0,7%) dívky a 2 (0,7%) chlapci uvedli, že „za školu“ chodí často.

Tabulka č. 1: **Žebříček hodnot dětí a mládeže z rozvedených rodin.**

Hodnota	Žebříček hodnot dětí a mládeže z rozvedených rodin					
	muž	pořadí muž	žena	pořadí žena	celkem	pořadí celkem
Zdraví	94	1	134	1	228	1
Rodina	120	2	142	2	262	2
Štěstí	260	5	316	5	576	5
Přátelství	176	3	248	4	424	3
Čestnost	318	7	414	7	732	7
Škola	388	10	454	9	842	10
Důvěra	302	6	344	6	646	6
Spravedlnost	332	8	414	7	746	8
Láska	186	4	238	3	424	3
Peníze	354	9	486	10	840	9

(Zdroj: vlastní výzkum)

V celkovém pořadí hodnot dětí a mládeže z rozvedených rodin stojí na prvním místě zdraví, následuje rodina, přátelství a láska jsou společně na třetím místě, dále následuje štěstí, důvěra, čestnost, spravedlnost, peníze a na posledním místě stojí škola. Chlapci pak na přední příčky stavili nejčastěji zdraví a rodinu, dále přátelství, lásku, štěstí, důvěru, čestnost. Poslední místa zaujímá spravedlnost, peníze a škola. Dívky upřednostňují také zdraví a rodinu, následuje láska a až poté přátelství, štěstí, důvěra. Na stejné úrovni stojí čestnost a spravedlnost, následuje škola a na konec peníze.

Tabulka č. 2: **Žebříček hodnot dětí a mládeže z nerozvedených rodin.**

Hodnota	Žebříček hodnot dětí a mládeže z nerozvedených rodin					
	Muž	pořadí muž	žena	pořadí žena	celkem	pořadí celkem
Zdraví	366	2	382	2	748	2
Rodina	340	1	376	1	716	1
Štěstí	794	5	934	6	1728	6
Přátelství	568	3	600	3	1168	3
Čestnost	938	8	1234	8	2172	8
Škola	1076	10	1304	9	2380	10
Důvěra	824	6	874	5	1698	5
Spravedlnost	860	7	1162	7	2022	7
Láska	592	4	622	4	1214	4
Peníze	1012	9	1312	10	2324	9

(Zdroj: vlastní výzkum)

V celkovém pořadí hodnot dětí a mládeže z nerozvedených rodin stojí na prvním místě rodina, poté následuje zdraví, přátelství, láska, důvěra, štěstí, dále spravedlnost, čestnost, peníze a na posledním místě stojí škola. Chlapci pak na přední příčky stavili nejčastěji rodinu a zdraví, dále přátelství, lásku, štěstí, důvěru, spravedlnost, čestnost, peníze a na konec školu. Dívky upřednostňují také rodinu, poté zdraví, přátelství, lásku, důvěru, až poté štěstí, dále spravedlnost, čestnost, následuje škola a na konec peníze.

5 DISKUZE

Při řešení dané problematiky jsem nenarazila na žádné závažné překážky, které by bránily dokončení této práce. Pouze při sběru dat pro výzkumnou část práce jsem se několikrát setkala s odmítavým postojem ředitelů základních škol. Bylo mi vysvětleno, že problematika rozvodů je velice choulostivé téma, které by se mohlo setkat s velkými negativními ohlasy jak žáků a jejich rodičů, tak i samotných pedagogů dané základní školy. Proto si velice cením spolupráce a vřelého přístupu všech ředitelů, pedagogů, žáků a studentů, kteří se účastnili mého výzkumu. Řada výzkumných prací z humanitních oborů se dotýká právě citlivých témat. Může se jednat o výskyt drog na školách, šikanu, domácí násilí, kriminalitu a podobně. Kdyby každý člověk, kterého se toto citlivé téma dotýká odmítl o problému komunikovat, uniklo by nám mnoho užitečných a důležitých informací, bez kterých by bylo obtížné druhým lidem efektivně pomoci, právě v těchto krizových situacích.

Výsledky výzkumu vzhledem ke stanoveným hypotézám a rozboru problematiky v teoretické části práce přinesly následující skutečnosti:

Hypotéza **H1** - Předpokládám, že rozvod rodičů ovlivňuje stupnici hodnot dětí a mladistvých. – **se potvrdila.**

Ačkoliv se mohou zdát rozdíly mezi stupnicí hodnot respondentů z úplné rodiny a respondentů z rodiny rozvedené minimální, ve vztahu k rozvodové problematice význam mají. Rozdíly najdeme ihned na prvních místech (viz tabulky č. 1 a 2) v hodnotách nejdůležitějších. Ty se označují jako priority a každý člověk má tu svou prioritu, píše ve své publikaci Příkaský. /13/ Děti a mladiství z úplné rodiny si nejvíce cenní právě své rodiny. Bezpečí domova, péče a důvěra k oběma rodičům stojí na prvním místě. V teoretické části cituji závěry výzkumu hodnotové orientace mládeže, kde rodina patřila mezi vysoce ceněné hodnoty spíše až ve střední generaci. /15/ Střední generace již pravděpodobně rodinu chápe ve smyslu – založení rodiny vlastní. U dětí ve věku mezi 11. a 18. rokem je to však stále ještě obraz jejich matky, otce, sourozenců a dalších příbuzných. Druhé místo v žebříčku hodnot zaujímá zdraví. Zdraví je podle

Saka hodnota velice důležitá, bez zdraví by šlo jen obtížně realizovat hodnoty následující. /15/ Není proto překvapivé, že zdraví zaujímá u všech dotazovaných respondentů přední příčky. U dětí a mladistvých z rozvedených rodin je zdraví na místě prvním a až poté následuje rodina. Jaké jsou příčiny výše zjištěné skutečnosti? Proč právě děti, které zažily rozvod rodičů, odsouvají rodinu až na druhé místo? Může to být způsobeno ztrátou důvěry v manželství a ve stálost rodiny. To, co děti považovaly za samozřejmé, tedy blízkost obou rodičů, vzájemnou důvěru a bezpečí, se s rozvodem zhroutilo. Přesto se rodina nachází mezi hodnotami nejvýznamnějšími. To svědčí o tom, že pro ně má stále velký význam. Jak říká Warshak rozvod otrásl důvěrou dětí, avšak děti velice často stále touží po tom, aby se oba rodiče vrátili domů a vše bylo jako před rozvodem. /24/ Nezbyvá než doufat, že se tato nedůvěra v institut manželství a obava z rozpadu rodiny neodrazí v budoucnu v rodině vlastní.

Další zajímavou hodnotou je přátelství, které se nachází na třetím místě v žebříčku hodnot, vyjma dívek z rozvedených rodin, ty na třetí místo postavily lásku. Děti a mládež ve věkové kategorii 11 až 18 let dávají ve většině případů přednost přátelství před láskou. To se mi zdá v období puberty a adolescence, kdy se objevují první lásky a zkušenosti s intimními vztahy, zajímavé. Vyplývá z toho, že dobrý přítel či kamarád je pro ně důležitější než-li přechodná zamilovanost.

Nejmenší význam má pro respondenty škola a peníze, pořadí těchto dvou hodnot se liší v závislosti na pohlaví. To potvrzuje i výzkum prováděný v roce 2002, jehož závěry popisuje Sak ve své publikaci. /15/ Zatímco chlapci v mém výzkumu řadili na poslední příčku školu, dívky peníze. Pro chlapce tak mají peníze větší význam než-li pro dívky. Vidí v sobě již v tomto věku budoucí živitele rodiny – tak jak to předurčuje role muže v naší společnosti? Tuto roli přebírají synové od svých otců a osvojují si ji právě v rodinném prostředí.

Hypotéza **H2** - Rozvod rodičů u dětí a mladistvých vyvolává převážně negativní pocity, jako je smutek, nejistota, stesk. – **se potvrdila.**

Nejčastěji uváděné pocity, které u respondentů vyvolal rozvod rodičů byl smutek, nejistota, úleva a stesk (viz graf č. 5). To potvrzuje i Warshak ve své publikaci. /24/ Je

pochoitelné, že děti a mládež pociťují po rozpadu rodiny smutek, ztrácí totiž jistotu, že rodiče jsou jim vždy na blízku, ztrácí pocit bezpečí domova. Pokud rodiče v tomto obtížném období nevěnují pocitům svých dětí velkou pozornost, pokud není dětem nastávající situace dostatečně vysvětlena, neví, co bude následovat, co se s nimi bude dít dál, neví, zda budou stále v blízkém kontaktu s oběma rodiči. Právě všechny tyto otázky vyvolávají nejistotu a obavy z budoucnosti. S tím může souviset také stesk, který byl uváděn jako čtvrtý nejčastější pocit. U dětí, jejichž rodiče se rozvedli do 10 let věku, byl pak spolu s nejistotou označován jako druhý nejčastější pocit (viz graf č. 6). Stesk pociťují děti, odstěhuje-li se jeden z rodičů z domova. Často nastává situace, kdy se setkávají s rodičem pouze pár dní v měsíci, nemohou za nimi přijít kdykoliv potřebují, to musí být pro děti i mladistvé v choulostivém věku velice frustrující. Jak uvádí Smith - pro děti je důležité vědět, že i po rozvodu budou vídat druhého rodiče co nejčastěji a že toto si přejí oba rodiče. Snižuje se tak riziko, že se budou cítit opuštěné.

/16/

Děti, jejichž rodiče se právě rozvádějí nebo rozvedli, ale nemusejí pociťovat jen samé negativní pocity. To také vyplynulo z mého výzkumu. Třetí nejčastější pocit, který uváděli respondenti jejichž rodiče se rozvedli mezi 11. a 18. rokem věku, byla úleva (viz graf č. 7). I pro děti může být rozvod rodičů „vysvobozením“. Vysvobozením z nefungující rodiny, kde se rodiče často hádají, pomlouvají nebo spolu vůbec nekomunikují. Děti jsou tak vystaveny neustálým výbuchům zlosti rodičů nebo mohou být děti využívány jako prostředníci vzájemné komunikace. Vyrůstat v takovémto nepřátelském a nefungujícím prostředí musí být pro děti obrovská zátěž. Proto pro některé z nich může být život v neúplné rodině přijatelnějším řešením, než-li život v rodině nefungující.

Hypotéza **H3** - Nespokojenost se situací v rodině po rozvodu se u dětí a mladistvých projevuje zhoršením prospěchu ve škole. – **se nepotvrdila.**

Z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že pouze 24 žáků či studentů z celkového počtu 104 u sebe zpozorovalo zhoršení prospěchu – tedy každý cca čtvrtý žák či student

(viz graf č. 9). Přesto právě zhoršení prospěchu bylo v baterii otázek, zaměřených na problematické chování po rozvodu rodičů, dětmi uváděno nejčastěji.

Hypotéza **H4** - Po rozvodu rodičů dochází u dětí a mladistvých ke zhoršení chování vůči autoritám a svému okolí. – **se nepotvrdila.**

Z otázek, které se týkají zhoršení chování po rozvodu rodičů vůči svému okolí, tedy kamarádům, spolužákům, rodičům a pedagogům jednoznačně vyplynulo, že žáci a studenti na sobě zhoršení chování nepozorují (viz grafy č. 10, 11 a 12). Při srovnání odpovědí, které se týkají útěků z domova a záškoláctví, rozdíly mezi dětmi z rozvedených a nerozvedených rodin nejsou nijak markantní (viz grafy č. 15, 16, 17 a 18). Otázky, které se týkají odmítání trávit čas se svými rodiči, také neprokázaly závažné skutečnosti svědčící pro přijetí hypotézy H4. Z výzkumu pouze vyplynulo, že více dětí odmítá trávit čas s otcem, než-li s matkou (viz grafy č. 13 a 14). S otcem odmítá trávit čas 2x více chlapců a téměř 5x více dívek, než s matkou. Důvodů může být více, jestliže většina respondentů po rozvodu žije ve výhradní péči matky a otce vidá pouze pár dní v měsíci nebo vůbec, je tímto jejich vztah silně narušen, respektive přerušen úplně. Mohou pak otci dávat za vinu rozpad rodiny nebo to, že je opustil.

Tyto zjištěné skutečnosti, spolu se zamítnutím hypotézy H3, se mi zdají zajímavé. V teoretické části práce cituji závěry několika autorů, kteří na základě výzkumných šetření a práce s dětmi uvádějí ve svých publikacích různé možnosti dopadu rozvodu na děti – právě chování a školní prospěch je označován jako častý problém. /3, 16, 21, 24/ O tomto jevu jsem byla informována i pedagožkou Střední průmyslové školy v Písku. Dle pozorování tamních pedagogů a jejich odborné práce se studenty, se jeví rozvod rodičů jako příčina téměř všech výchovně vzdělávacích problémů studentů této školy. Proč tedy z dotazníkového šetření prováděného v rámci mé práce tyto skutečnosti prokázány nebyly? Pro některé respondenty může být obtížné na položenou otázku odpovědět. Dopad rozvodu na ně samotné si často nemusí ani uvědomit, nepozorují na sobě žádné negativní změny nebo je neumí pojmenovat. Může jim také připadat, že mezi rozvodem a změnou jejich chování není žádná souvislost. Negativní vlastností dotazníku a vůbec kvantitativního výzkumu je nemožnost

proniknout do hloubky problematiky, není zde možnost něco „připozorovat“ z respondentova chování, či získat potřebná data z respondentova okolí, například od pedagogů, spolužáků, apod.

Další zajímavé skutečnosti vztahující se k dané problematice, které vyplynuly z dotazníkového šetření, jsou následující:

Každý 4. respondent zažil rozvod svých rodičů (viz graf č. 3). Rozvodovost je tedy opravdu vysoká a dle statistik u nás stále stoupá. /20/ Zdá se mi proto velice důležité věnovat této problematice zvýšenou pozornost, zejména ze strany rodičů. Ti totiž mají v rukou osud svých dětí. Jejich osvěta o možných negativních dopadech na děti je zde na místě.

Z výzkumu bylo také zjištěno, že velká většina dětí je u nás nadále svěřována do výhradní péče matky (viz graf č. 8), to potvrzují i statistiky z roku 2006. O porozvodovém uspořádání se v tomto roce rozhodovalo u 31 573 dětí a přibližně 28 tisíc z nich bylo svěřeno matkám. /19/ Překvapivě nejvíce respondentů uvedlo, že s otcem tráví dokonce méně času než jeden den v měsíci. Otec je tedy ze života dítěte téměř úplně vyloučen. Vztahy zakládající se na takovémto minimálním kontaktu nemohou být nikdy plnohodnotné. Dle mého názoru je zde třeba zdůraznit možnou souvislost mezi sporadickým kontaktem otce s dítětem a odmítáním dítěte trávit s otcem svůj volný čas (porovnání – viz grafy č. 8 a 13). V takovémto porozvodovém uspořádání je vychováváno 36 dívek, 16 z nich uvedlo, že odmítá trávit čas s otcem. Jedná se tedy téměř o polovinu z nich. Z 22 chlapců vychovávaných z velké části pouze matkami, odmítá trávit čas s otcem 6 chlapců – tedy necelá čtvrtina z nich. Je možné, že některé děti již vychovává nový partner či manžel matky a právě jeho děti považují spíše za svého otce než-li otce biologického. Druhé nejčastěji uváděné porozvodové uspořádání byla opět výhradní péče matky s tím, že u otce tráví děti jeden až pět dnů v měsíci. Ve střídavé péči vyrůstá pouze 10 dětí z celkového počtu 104. Z toho vyplývá, že střídavá či společná péče je u nás stále ještě rarita. Stejně jako v případě střídavé péče, i výhradní péče otce je volena zcela výjimečně, a to přesto, že dle závěrů řady autorů, o kterých píše Warshak ve své knize, nebyly zjištěny žádné skutečnosti svědčící pro nekompetentnost otců k výchově dětí. /24/ Pravděpodobně u nás přetrvává tradiční

způsob rozhodování o péči o děti po rozvodu. Za povšimnutí stojí také to, že žádný z respondentů není vychováván ve výhradní péči otce, přičemž matka by se alespoň částečně podílela na výchově. Pokud jsou tedy děti vychovávány otcem, pak výhradně jím.

Nejvíce respondentů prožilo rozvod rodičů mezi 6. až 10. rokem věku (viz graf č. 4), právě v období začátku povinné školní docházky. Jedná se o velice obtížné období, kdy děti mnohdy poprvé opouští bezpečí domova na několik hodin denně, které jsou nuceni trávit, místo se svým otcem a matkou, s naprosto cizími lidmi. Druhým nejvíce zastoupeným obdobím bylo do 5 let věku dětí. Některé děti tak vůbec nedostaly příležitost vytvořit si plnohodnotný vztah k druhému rodiči. Jak píše Havlík a Kořa v období do 4 – 5 let věku dochází k identifikaci nejprve s matkou a krátce poté i s otcem. /5/ Téměř stejný počet respondentů zažil rozvod rodičů mezi 11. až 15. rokem, tedy v období puberty. Toto období je samo o sobě dosti problematické, nastupují časté výkyvy nálad, bouře emocí a dochází k již zmiňovanému přehodnocování hodnot a norem převzatých od rodičů. /5/ Všechna tato vývojová období dětí se mi zdají pro rozvod rodičů velice nevhodná, na druhou stranu, kdy je rozvod rodičů pro jejich děti vhodný? Možná v dospělosti, když děti „stojí na vlastních nohách“, zakládají své vlastní rodiny a nepotřebují již takovou ochranu svých rodičů, jak tomu bylo v období dětství a dospívání. Mohou ale rodiče tak dlouho zůstat v nefungujícím manželství? Někteří manželé pravděpodobně ano, svědčí o tom stále stoupající míra rozvodovosti starších manželství. /20/

6 ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zbývala problematikou rozvodů a tím, jaký vliv může mít tento jev na stupnici hodnot, normy a morální vývoj dětí a mladistvých. Proto jsem se ve výzkumné části zaměřila na žáky a studenty základních a středních škol, kde je největší koncentrace respondentů v tomto věku.

Po zmapování dostupné literatury byl stanoven hlavní cíl práce - zjistit, jak děti a mládež prožívají rozvod svých rodičů a zda nějakým způsobem ovlivnila jejich morální vývoj a hodnotovou orientaci. Na základě toho byly sestaveny čtyři hypotézy. Dvě z nich byly výzkumem potvrzeny, a to předpoklad, že rozvod rodičů ovlivňuje stupnici hodnot dětí a mladistvých, a tvrzení, že rozvod u nich vyvolává převážně negativní pocity, zejména pak smutek, nejistotu a stesk. Zbýlé dvě hypotézy byly vyvráceny. Jedná se o zhoršení chování vůči svému okolí a autoritám, a zhoršení školního prospěchu. Myslím, že cíl práce se mi podařilo naplnit.

Ze studia odborné literatury jsem si osvojila několik důležitých zásad pro zmírnění dopadu rozvodu na děti a mládež. Aby byl rozvod rodičů pro jejich dítě co nejméně traumatizující, měli by se k sobě rodiče i po rozvodu chovat slušně. To znamená nepomlouvat se navzájem a pokud možno se v přítomnosti dítěte nehádat. Po rozvodu by také rodiče měli dbát na to, aby zachovali co možná nejvíce prostředí, ve kterém žilo dítě před rozvodem. Zejména školu, místo bydliště, s tím souvisejí kamarádi a spolužáci. Také zájmové vyžití dítěte by mělo zůstat stejné a v neposlední řadě by rodiče měli dbát na častý kontakt se svým potomkem. Porozvodové uspořádání by mělo být přizpůsobeno individuálně, potřebám všech členů rodiny, tedy i dětem.

Zde bych chtěla navrhnout zaměřit další výzkum konkrétně na vliv rozvodu na chování dětí a jejich školní prospěch, za použití kvalitativního výzkumu, který se mi po dokončení této práce zdá pro tuto problematiku o něco vhodnější.

Práce je určena zejména rodičům, sociálním pracovníkům i pedagogům, aby si uvědomili, jaký dopad může mít rozvod na děti a jak je důležité v tomto obtížném období věnovat dětem zvýšenou pozornost.

7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

/1/ BARVÍNKOVÁ J. *Střídavá péče: Od táty k mámě a zpět*. [online]. c2006-6-21 [cit.2008-11-13]. Dostupný z WWW: http://ona.idnes.cz/stridava-pece-od-taty-k-mame-a-zpet-drq-/ona_vztahy.asp?c=A060620_164702_ona_vztahy_jup

/2/ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. Vyd. 3. Praha: Karolinum, 2006. 373 s. ISBN: 80-246-0139-7

/3/ ELLIOTT, J., PLACE, M. *Dítě v nesnázích. Prevence, příčiny, terapie*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2002. 208 s. ISBN: 80-247-0182-0

/4/ FURGER, F. *Etika seberealizace, osobnostních vztahů a politiky*. Praha: Academia, 2003. s. ISBN: 80-200-1061-0

/5/ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd.1. Praha: Portál, 2002. 184 s. ISBN: 80-7178-635-7

/6/ HORÁK, J. *Kapitoly z teorie výchovy: problematika hodnot a hodnotové orientace. Díl 1*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita Liberec, 1996. 75 s. ISBN: 80-7083-196-0

/7/ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Vyd.1. Praha: TRITON, 2003. 223 s. ISBN: 80-7254-329-6

/8/ MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN: 80-85282-83-6

/9/ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 336 s. ISBN: 80-7178-226-2

- /10/ *Moderní koncept rodinného práva* [online]. [cit.2008-11-13]. Dostupný z WWW: <http://www.iustin.cz/files/koncept8.pdf>
- /11/ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58-X
- /12/ *Národní zpráva o rodině*. [online]. c2005-04-29 [cit.2009-02-12]. Dostupný z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf
- /13/ PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*. Vyd. 1. Kostelí Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 134 s. ISBN: 80-7192-505-5
- /14/ *Rozvodovost*. Český statistický úřad [online]. c 2007-11-20 [cit.2008-03-16]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
- /15/ SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*. Vyd.1. Svoboda servis, spol. s.r.o., 2004. 240 s. ISBN: 80-86320-33-2
- /16/ SMITH, H. *Děti a rozvod*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2
- /17/ SOKOL, J. *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 224 s. ISBN 80-7178-627-6
- /18/ *Střídavá péče o děti po rozvodu očima psychologa* [online]. [cit.2009-02-17]. Dostupný z WWW: <http://www.azrodina.cz/1699-stridava-pece-o-deti-po-rozvodu-ocima-psychologa>

/19/ *Střídavá péče po rozvodu? V Česku zatím rarita.* [online]. c2007-6-4 [cit.2008-11-13]. Dostupný z WWW: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=439494>

/20/ ŠŤASTNÁ A., *Analýza: Vybrané faktory rozvodovosti* [online]. [cit.2008-12-20]. Dostupný z WWW: tydenmanzelstvi.cz/data/ke_stazeni/ke_stazeni_show.php?nazev=01.pdf -

/21/ TEYBER, E. *Děti a rozvod (Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů)*. Vyd. 1. Praha: Návrat domů, 2007. 227 s. ISBN: 978-80-7255-163-7

/22/ TYL J. *Střídavá péče je prokazatelně pro děti lepší: výzkumy a statistiky porozvodové péče.* [online]. c 2006-11 [cit.2008-11-13]. Dostupný z WWW: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=284>

/23/ *Typy rozvodů.* [online]. c2008-08-16 [cit.2009-03-02]. Dostupný z WWW: <http://www.pravnik.cz/a/71/typy-rozvodu.html>

/24/ WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti.* Vyd. 1. Praha: Portál, 1996. 240 s. ISBN 80-7178-089-8

/25/ WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy.* Vyd. 1. Praha: Triton, 2003. 389 s. ISBN 80-7254-439-X

Ostatní zdroje:

/26/ Úmluva o právech dítěte

/27/ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

/28/ Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

8 KLÍČOVÁ SLOVA

Dítě

Hodnotová orientace

Mladiství

Rodina

Rozvod

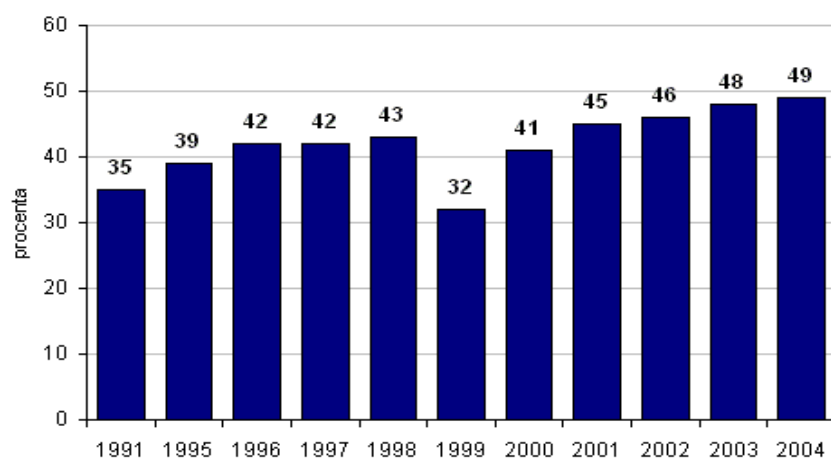
9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Graf : Úhrnná rozvodovost v období 1991 – 2004 v %

Příloha č. 2 – Dotazník děti

Příloha č. 3 – Dotazník mladiství

Příloha č. 1: Úhrnná rozvodovost v období 1991 – 2004 v %

Zdroj: www.czso.cz /14/

Příloha č. 2: Dotazník pro děti

Dotazník

Milí žáci,

jsem studentka Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Chtěla bych vás poprosit o vyplnění otázek v tomto dotazníku, který je důležitý pro mou závěrečnou práci, jejíž téma je: *Dopad rozpadu manželství na hodnotovou orientaci dětí a mládeže*. Výsledky dotazníku uvedu v této práci, dotazník nepodepisujete, proto se nikdo nedoví, jak jste odpovídali. Zaškrtněte prosím pravdivou odpověď.

1. Jsou tvoji rodiče rozvedeni nebo pokud nebyli oddáni, rozešli se?

- ☐ Ano
- ☐ Ne *(pokud ne, pokračuj prosím odpovědí na otázku č.8)*

2. Kolik ti bylo let v době rozvodu rodičů? (zařad' se do jedné z věkových skupin)

- ☐ 0 až 5 let
- ☐ 6 až 10 let
- ☐ 11 až 15 let

3. Zaškrtni pocity, které u tebe rozvod rodičů vyvolal.

- ☐ lhostejnost
- ☐ úleva
- ☐ nejistota
- ☐ stesk
- ☐ smutek
- ☐ vztek
- ☐ nenávisť
- ☐ zoufalství
- ☐ deprese

4. Jakým způsobem o tobě rodiče pečují po rozvodu?

- ☐ Vychovává mě pouze matka (bydlím pouze u matky)
- ☐ Vychovává mě spíše matka než otec (bydlím u matky a 1 – 5 dnů v měsíci u otce)
- ☐ Vychovávají mě oba rodiče střídavě / společně (bydlím střídavě u otce i u matky / bydlíme společně)
- ☐ Vychovává mě spíše otec než matka (bydlím u otce a 1 – 5 dnů v měsíci u matky)
- ☐ Vychovává mě pouze otec (bydlím pouze u otce)

5. Zaškrtni odpověď na následující otázky.

	Ano	Spíše ano	Spíše ne	Ne
Zhoršily se po rozvodu tvoje známky ve škole?	☐	☐	☐	☐
Zhoršilo se po rozvodu tvoje chování ke spolužákům?	☐	☐	☐	☐
Zhoršilo se po rozvodu tvoje chování ke kamarádům?	☐	☐	☐	☐
Zhoršilo se po rozvodu tvoje chování k učitelům?	☐	☐	☐	☐

6. Odmítáš trávit svůj volný čas s otcem?

- ☐ Ano
- ☐ Ne

7. Odmítáš trávit svůj volný čas s matkou?

- ☐ Ano
- ☐ Ne

8. Utekl/a jsi někdy z domova?

- ☐ Ano
- ☐ Ne

9. Chodíš „za školu“?

- ☐ Často
- ☐ Občas
- ☐ Výjimečně
- ☐ Nikdy

10. Sestav svůj žebříček hodnot. (očísľujte jednotlivé hodnoty od 1 do 10, přičemž číslo jedna je pro tebe nejdůležitější a číslo 10 nejméně důležité)

- _____ Zdraví
- _____ Rodina
- _____ Štěstí
- _____ Přátelství
- _____ Čestnost (dodržování slibů a pravidel)
- _____ Škola
- _____ Důvěra (můžeš někomu věřit a on tobě)
- _____ Spravedlnost
- _____ Láska (k rodičům, přátelům)
- _____ Peníze

11. Jsi:

- ☐ Chlapec
- ☐ Dívka

12. Kolik je ti let? (vypiš číslem)

Mnohokrát děkuji za spolupráci.

Rysová Zuzana

Příloha č. 3: Dotazník pro mladistvé

Dotazník

Vážení studenti,

jsem studentka Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Chtěla bych Vás poprosit o vyplnění tohoto dotazníku, který je podkladem pro mou bakalářskou práci na téma: *Dopad rozpadu manželství na hodnotovou orientaci dětí a mládeže*. Výsledky uvedu ve své práci, dotazník je anonymní. Zaškrtněte prosím pravdivou odpověď.

1. Jsou Vaši rodiče rozvedeni nebo pokud nebyli oddáni, rozešli se?

- ☐ Ano
- ☐ Ne (pokračujte prosím odpovědí na otázku č.8)

2. Kolik Vám bylo let v době rozvodu rodičů? (zařad'te se do jedné z věkových skupin)

- ☐ 0 až 5 let
- ☐ 6 až 10 let
- ☐ 11 až 15 let
- ☐ 15 až 18 let

3. Zaškrtněte pocity, které u Vás rozvod rodičů vyvolal.

- ☐ lhostejnost
- ☐ úleva
- ☐ nejistota
- ☐ stesk
- ☐ smutek
- ☐ vztek
- ☐ nenávisť
- ☐ zoufalství
- ☐ deprese

4. Jakým způsobem o Vás rodiče pečují po rozvodu?

- ☐ Vychovává mě pouze matka (bydlím pouze u matky)
- ☐ Vychovává mě spíše matka než otec (bydlím u matky a 1 – 5 dnů v měsíci u otce)
- ☐ Vychovávají mě oba rodiče střídavě / společně (bydlím střídavě u otce i u matky / bydlíme společně)
- ☐ Vychovává mě spíše otec než matka (bydlím u otce a 1 – 5 dnů v měsíci u matky)
- ☐ Vychovává mě pouze otec (bydlím pouze u otce)

5. Zaškrtněte odpověď na následující otázky.

	Ano	Spíše ano	Spíše ne	Ne
Zhoršily se po rozvodu Vaše známky ve škole?	☐	☐	☐	☐
Zhoršilo se po rozvodu Vaše chování ke spolužákům?	☐	☐	☐	☐
Zhoršilo se po rozvodu Vaše chování ke kamarádům?	☐	☐	☐	☐
Zhoršilo se po rozvodu Vaše chování k učitelům?	☐	☐	☐	☐

6. Odmítáte trávit svůj volný čas s otcem?

- ☐ Ano
- ☐ Ne

7. Odmítáte trávit svůj volný čas s matkou?

- ☐ Ano
- ☐ Ne

8. Utekl/a jste někdy z domova?

- ☐ Ano
- ☐ Ne

9. Chodíte „za školu“?

- ☐ Často
- ☐ Občas
- ☐ Výjimečně
- ☐ Nikdy

10. Sestavte svůj žebříček hodnot. (očíslujte jednotlivé hodnoty od 1 do 10, přičemž číslo jedna je pro Vás nejdůležitější a číslo 10 nejméně důležité)

- _____ Zdraví
- _____ Rodina
- _____ Štěstí
- _____ Přátelství
- _____ Čestnost
- _____ Škola
- _____ Důvěra
- _____ Spravedlnost
- _____ Láska
- _____ Peníze

11. Jste:

- ☐ Muž
- ☐ Žena

12. Kolik Vám je let? (vypište číslem)

Mnohokrát děkuji za spolupráci.

Rysová Zuzana